

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
NATURA, ÚS O ABÚS? (2018-2019)

Els espais agraris a Catalunya, 1978-2018

JOSEP MONTASELL

© 2019, Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

© Dels autors dels articles

Article rebut el maig de 2018

Text revisat lingüísticament per Roser Carol i Àlvar Valls

ISBN: 978-84-9965-457-7

DOI: 10.2436/15.0110.22.12

Els espais agraris a Catalunya, 1978-2018

«El sòl agroramader, recurs limitat i patrimoni comú»

Josep Montasell i Dorda

Fundació Agroterritori.

Article rebut el maig de 2018.

Sumari

1. INTRODUCCIÓ
2. LA SITUACIÓ ACTUAL: DADES GENERALS
3. ÌNDRETS ESPECÍFICS, SITUACIONS CONCRETES
 - 3.1. El delta del Llobregat
 - 3.2. El Camp de Tarragona
 - 3.3. El delta de l'Ebre
 - 3.4. Alt Pirineu i Aran
 - 3.5. Pla de Girona i plana selvatana
4. ELS ESPAIS AGRARIS, IGNORATS O OBLIDATS?
5. QÜESTIONS SENSIBLES
 - 5.1. Els regadius, projectes transformadors
 - 5.2. La ramaderia, una activitat problemàtica
 - 5.2.1. Ramaderia porcina
 - 5.2.2. Ramaderia bovina (boví de llet)
 - 5.2.3. Ramaderia oví-cabrum
 - 5.3. Les construccions agràries
 - 5.4. La política agrària comuna (PAC)
 - 5.5. El canvi climàtic
6. INICIATIVES DE SUPORT A LA GESTIÓ DELS ESPAIS AGRARIS
 - 6.1. L'agrobiodiversitat cultivada
 - 6.2. Producció integrada, eco i bio

- 6.2.1. Producció integrada
 - 6.2.2. Producció ecològica i agroecologia
 - 6.2.3. Producció biodinàmica
 - 6.3. Les agrupacions de defensa vegetal (ADV)
 - 6.4. Els parcs agraris
 - 6.5. Criteris per a la caracterització i la valoració dels espais agraris
7. CONCLUSIONS

1. INTRODUCCIÓ

L'espai agrari, especialment en els territoris més densament poblats, esdevé un factor estratègic tant per a l'equilibri i la diversificació de l'economia local, en produir aliments i matèries primeres, com per a la qualitat ambiental pel que fa a la capacitat d'actuar com a embornal de CO₂ atmosfèric, d'acumular biomassa vegetal gràcies a la fotosíntesi de les plantes, de generar mosaic agroforestal, de ser amortidor dels efectes de les illes de calor, etc., sense oblidar la capacitat d'esponjament territorial que evita contínuums urbans i la de garantir l'aportació d'aliments de proximitat.

Els espais agraris i l'activitat que s'hi desenvolupa ofereixen serveis ecosistèmics,¹ que són aquells beneficis que l'agroecosistema aporta a la societat i que milloren la salut, l'economia i la qualitat de vida de les persones.

Un espai agrari actiu per l'impuls de la seva pagesia, sigui on sigui, a més de les moltes funcions i serveis ja indicats, manté persones que tenen cura del territori, actua d'observador en ser-ne coneixedor i participa en l'aportació d'aliments, que potser no són tots per al consum de proximitat, però sí que resulten essencials per a l'economia local. L'activitat agrària dona fortalesa al teixit socioeconòmic de les zones rurals i genera paisatge, factor fonamental en l'àmbit del turisme rural. Com deia Josep Pla: «Els paisatges més bells són els que neixen d'una bellesa utilitària, comestible.»² Uns anys més tard, l'escriptor empordanès afirmava: «A mi m'agrada el paisatge. He tractat de descriure'n alguns. No paisatges purament geològics, sinó els vertaders, que són els construïts per la pagesia.»³

Paisatges moltes vegades condicionats per les demandes del mercat, per les exigències de la mecanització o per les ajudes de la política agrària comuna (PAC) de la

1. «De serveis ecosistèmics n'hi ha de quatre tipus diferents, segons el benefici que ofereixen: els serveis d'aprovisionament són aquells referits a la quantitat de béns o matèries primeres que un ecosistema ofereix, com la fusta, l'aigua o els aliments; els serveis de regulació són aquells que es deriven de les funcions clau dels ecosistemes i que ajuden a reduir certs impactes locals i globals (per exemple, la regulació del clima i del cicle de l'aigua, el control de l'erosió del sòl, la pol·linització...); els serveis culturals són aquells que estan relacionats amb el lleure o amb aspectes més generals de la cultura, i els serveis de suport, com la biodiversitat i els processos naturals de l'ecosistema, garanteixen bona part dels anteriors. Els serveis ecosistèmics, per tant, combinen la preservació del medi natural alhora que se'n fa un ús i un desenvolupament sostenibles» (CREAF, Serveis ecosistèmics).

2. Josep PLA, *Tres guies*, a *Obra completa*, Barcelona, Destino, vol. 30, 1976, p. 763.

3. Josep PLA, *Notes del capvesprol*, a *Obra completa*, Barcelona, Destino, vol. 35, 1979, p. 212.

Unió Europea. Sigui com sigui, uns paisatges vius, dels quals qualsevol l'observador pot gaudir i fins i tot els pot rellegir, ja que són expressió del saber fer de la pagesia i de les respostes que dona a les investides del mercat (intensificació, diversificació, abandonament, etc.). El paisatge no deixa de ser la manifestació externa dels processos que tenen lloc en un territori, conseqüència d'una activitat interna (l'agrària) i d'una pressió externa (social, política, econòmica) sobre el territori.

La pagesia, en el marc d'una visió de futur, té la necessitat i l'obligació —com segurament altres sectors productius— de donar resposta a reptes com la resiliència alimentària o la capacitat de garantir un proveïment ordinari i, en especial, un proveïment estratègic per fer front a potencials situacions de manca de subministrament extern d'aliments (crisis geopolítiques, climatològiques, sanitàries, etc.); de contribuir a la sostenibilitat urbana o necessitat de reduir la petjada ecològica derivada de la producció, el transport, la distribució i el consum d'aliments i de matèries primeres, tenint present que la importació de menjar té conseqüències importants en termes de despesa energètica i d'emissions de gasos d'efecte hivernacle, i ha de fer possible la seguretat i l'autosuficiència alimentàries, en què l'autoproveïment d'aliments⁴ sigui cada vegada més gran i la pagesia pugui prendre les decisions sobre el que vol i necessita produir (sobirania alimentària) amb la complicitat del conjunt de la ciutadania.

Tot això és possible si la ciutadania, i en concret la pagesia, disposa de terres per al conreu i per a l'activitat ramadera. Abandonar o destruir terra agrícola es pot fer amb molta rapidesa, però recuperar-la resulta enormement complicat. Amb una perspectiva de futur, Catalunya ha de ser conscient del paper estratègic que té la terra de conreu i del que tindrà en una societat en què el creixement demogràfic, més enllà del propi àmbit català, no s'atura, en la qual cal desenvolupar sistemes alimentaris preparats per al futur i en què la terra agrícola i ramadera juga un paper fonamental com a primera baula del sistema alimentari.

L'activitat agrària és possible si hi ha terra, i sobretot si, a més, es considera el conjunt de funcions que té més enllà de la producció d'aliments i matèries primeres. L'agricultura, no s'ha d'oblidar, és sinònim de vida, art i paisatge. És vida perquè el seu actor és la pagesia, que treballa amb éssers vius —plantes i animals—, proveeix aliments i matèries primeres destinats fonamentalment a les persones i és font d'energia

4. El grau d'autoproveïment agrícola és el resultat de dividir la producció agrícola pel consum agrícola d'un determinat territori. A Catalunya, l'autoproveïment se situa entre el 40 % i el 47 %, fet que confirma la debilitat del grau d'autoproveïment de l'agricultura catalana.

per a la ciutadania a partir de gestionar processos naturals que recorren a recursos naturals com el sòl i l'aigua; és art perquè és capaç de despertar i transmetre emocions i ser admirada, tant per la pagesia que conrea la terra com pels qui en consumeixen els productes que dona i n'observen el paisatge que genera, i és paisatge, resultat de l'acció de la pagesia a través del cultiu i de la transformació del territori on desenvolupa la seva activitat, un paisatge dinàmic regit pel ritme de les estacions (el ritme també és vida) que descriu el «lloc del menjar» (sitopia)⁵ de cada municipi.

L'arquitecta Carolyn Steel es pregunta: «Si necessitem menjar per sobreviure, per què no construïm les ciutats al voltant del menjar? I si no podem, per què destruïm, sense gaires escrúpols, les millors terres de producció d'aliments més pròximes a les ciutats?»

Què ha succeït en els espais agrícoles durant els darrers quaranta anys (1978-2018)? Aquesta és la pregunta a la qual intenta donar resposta aquest article.

2. LA SITUACIÓ ACTUAL: DADES GENERALS

La superfície total de Catalunya (32.108 km²) es distribueix en 215.469 ha de superfície urbanitzada (6,7 % de la superfície total), 568.917 ha (17,72 %) de conreus de secà i 265.834 ha (8,28 %) de superfície de regadiu. La superfície forestal (bosc i bosquines) és de 2.054.521 ha (64 %) i 104.461 ha corresponen a superfície sense vegetació.

La tendència, des del 1982 fins avui, ha estat la reducció de la superfície de secà en 301.921 ha i l'increment de la superfície de regadiu en 47.137 ha. La superfície forestal ha passat de ser el 41 % (1.233.500 ha) del total de la superfície de Catalunya, a inicis dels anys vuitanta del segle passat, al 64 % (2.054.000 ha), que ha representat un increment de 771.000 ha.⁶ L'abandonament de les terres de secà per la seva menor rendibilitat i, en molts casos, per la dificultat de mecanitzar el conreu atesa l'orografia

5. El «lloc del menjar» és descrit per l'arquitecta Carolyn Steel —al seu llibre *Hungry City: How Food Shapes Our Lives*— amb la paraula *sitopia*, que prové dels mots grecs *sitos* 'menjar' i *topos* 'lloc'. La *sitopia* és, en essència, una manera de reconèixer el paper central que juga l'aliment en les nostres vides i de reforçar-ne el potencial per donar forma al món d'una manera millor. La «sitopia», doncs, posa l'accent en la relació dinàmica entre el menjar i el lloc.

6. Dades Idescat.

del sòl ha portat al creixement de la superfície forestal i en la majoria de casos ha generat un contínuum arbrat amb la pèrdua del paisatge en mosaic d'interès per al control dels incendis i per a la conservació de la biodiversitat. Aquest fet ha suposat la pèrdua de presència humana fixa (deteriorament humà, social i ambiental) en grans extensions de territori per l'abandonament de pobles (pèrdua patrimonial i paisatgística), especialment a les zones muntanyoses, entre les quals destaquen els Pirineus.⁷ A les comarques rurals hi ha un moviment constant de desplaçament de població des de municipis petits fins als més grans i/o capitals de comarca. El suport als petits municipis és fonamental per a assegurar l'equilibri territorial i garantir la prestació adequada dels serveis públics locals.⁸

Des del planejament urbanístic, la superfície Catalunya té classificades com a sòl no urbanitzable (SNU) 3.028.500 ha (30.285 km²), el 94,32 % de la seva superfície total. D'aquest sòl, es comptabilitza un total de 8.363 ha (1,82 %) ocupades per edificacions (459.884 en concret), que representen quinze edificacions per cada quilòmetre quadrat. Dit d'una altra manera, per cada 408 m² de sòl lliure d'edificacions hi ha un metre quadrat edificat.⁹

Aquesta mitjana s'incrementa notablement si s'analitza quin és el comportament en el sòl no urbanitzable de més interès agrícola i que correspon a sòls planers, aquells que

7. Francesc REGUANT, «Existeix èxode rural a Catalunya?», *El Periódico*, 8 de setembre de 2014: «A Catalunya, 162 municipis de les comarques rurals segueixen perdent població (període 1991-2013). Aquests municipis suposen la quarta part del territori català (23,42 %) i una mica més de l'1 % (1,37 %) de la població.» *Programa de Desenvolupament Rural de Catalunya 2014-2020*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació, 2014: A partir dels criteris de l'Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic (OCDE), són comarques rurals l'Alt Camp, l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça, el Baix Ebre, el Berguedà, la Cerdanya, la Conca de Barberà, les Garrigues, la Garrotxa, el Montsià, la Noguera, el Pallars Jussà, el Pallars Sobirà, el Pla d'Urgell, el Priorat, la Ribera d'Ebre, el Ripollès, el Solsonès, la Terra Alta i la Vall d'Aran.

8. A Catalunya hi ha 327 micropobles (menys de 500 habitants) que suposen un 34,5 % dels municipis catalans (947). A la demarcació de Barcelona, 94 municipis tenen menys de 1.000 habitants i en conjunt comprenen un total de 35.620 persones.

9. *Anàlisi de l'ocupació del sòl no urbanitzable per edificacions a Catalunya. Ponència del sòl no urbanitzable*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, Direcció General d'Ordenació del Territori i Urbanisme, 2011, p. 5.

tenen un pendent inferior o igual al 10 %.¹⁰ A Catalunya es poden delimitar quinze planes amb una superfície total de 7.953 km², el 26,26 % del total del SNU.¹¹ Aquestes planes van des d'extensions de 2.935 km² del pla de Lleida fins als 39 km² del pla del Maresme.

És important referir-se al fet dels polígons industrials distribuïts arreu del país, on es localitzen unes 1.900 àrees industrials amb una extensió d'unes 35.000 ha. En aquestes hectàrees, 212 polígons d'activitats econòmiques se situen a l'Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB) i ocupen al voltant de 8.000 ha de sòl.¹²

Cal recordar, en especial, les àrees situades a les comarques més densament poblades i les que tenen una xarxa de comunicacions més bona (carreteres, ferrocarril, telecomunicacions, etc.). Aquests polígons d'activitat econòmica comporten pèrdues de sòl agrari, i més quan cada municipi ha volgut tenir el seu polígon o parc defugint de mancomunar-ne entre dos o més municipis. La majoria de polígons se situen al llarg de l'AP-7 i de l'A-2.

El cas dels polígons industrials de l'Alt Penedès ha estat paradigmàtic. L'any 2016 hi ha censats cent cinc polígons industrials.¹³ Amb tot, ja el 2011, i fins i tot abans, es constata l'excés de polígons industrials, la seva dispersió pel territori i l'escassa gestió que se'n feia. Són aspectes que no han millorat, malgrat haver-hi una planificació. El problema que es constata era que cada ajuntament feia una política de sòl industrial pròpia, sense tenir en compte un context més ampli, ni voluntat de concentrar les zones industrials per evitar esquitxar tot el territori. També es denunciava que no hi havia una gestió eficient dels polígons (per part de l'Administració local i de les empreses que hi són presents), l'escàs manteniment, les males comunicacions i la lentitud de l'Administració a l'hora de gestionar tràmits.

El conseller de Territori i Sostenibilitat, Josep Rull, en una intervenció al Parlament el gener de 2017, deia: «Hi ha una dada que sobta: avui aproximadament el 70 % de sòl

10. L'estudi ha definit com a sòl planer el de pendent inferior o igual al 10 %. Per al Pla Territorial General de Catalunya, és aquell amb un pendent inferior o igual al 20 %, que a Catalunya suposen 15.898 km², el 49,5 % de la superfície total del país.

11. Posar en valor les planes és resultat de l'accidentada orografia de Catalunya, on el 50,5 % del territori té un pendent superior al 20 %. Aquesta orografia configura paisatges diferents que corresponen a microclimes distints.

12. *'Mapping' del teixit associatiu industrial de l'Àrea Metropolitana de Barcelona*, Barcelona, Àrea Metropolitana de Barcelona, 2016.

13. L'any 2005 hi havia 57 polígons d'activitat econòmica que ocupaven prop de 500 ha de sòl.

classificat d'industrial a Catalunya resta per ocupar o desenvolupar com a conseqüència d'un urbanisme, al llarg dels anys, fonamentat en una visió molt municipal, molt parcial: que cada municipi havia de tenir una reserva per fer el seu polígon.»¹⁴ Aquests polígons, en molts casos, han ocupat terres que han deixat de ser de conreu, amb la qual cosa s'ha malmès el paisatge i s'han generat problemes de comunicació, de residus, etc.

Si els creixements urbanístics i industrials són grans consumidors de sòl agrícola, no es pot oblidar la incidència del pas d'infraestructures pels espais agraris, especialment a les comarques més densament poblades on han estat, i continuen sent, artefactes destructors i esmicoladors d'aquests espais. Infraestructures de tota mena (transport energètic, terrestre, ferroviari, d'aigua, etc.) han destruït importants superfícies de terra, han trossejat explotacions agràries, han generat nombroses servituds en condicionar el tipus de conreu, han afavorit processos de reclassificació de sòls i d'especulació i han provocat situacions d'inestabilitat de moltes explotacions agràries. Diferents plans de xarxes d'infraestructures han definit, i el planejament ha incorporat, reserves de sòl, tot i que moltes vegades han passat anys des de la creació de l'afectació per reserva de sòl i el procés expropiatori, amb a qual cosa s'han generat situacions d'inseguretat per a les explotacions agràries.

És veritat que, en alguns casos, les indemnitzacions pagades han estat importants, però també els danys causats amb el trossejament de finques, els problemes de comunicació entre les diferents unitats de conreu de l'explotació, els problemes de desguàs d'aigües pluvials, de camins, de reg, etc. han estat molt importants i massa vegades mal resolt.

En zones com la comarca del Baix Llobregat, més d'un pagès propietari ha estat expropiat diverses vegades per projectes diferents, fet que ha creat una situació de desànim d'aquell qui ha reinvertit el que ha cobrat d'una primera expropiació comprant noves terres per poder continuar exercint la seva professió i periòdicament veu com li van expropiant per execució de nous plans industrials i sobretot pel pas d'infraestructures de tota mena.

14. En són exemples flagrants el polígon de la Masia a Sant Cugat Sesgarrigues (Alt Penedès), que fa onze anys que és buit; el polígon de Molló a Tivissa (Ribera d'Ebre), que en porta deu, o el polígon de la carretera de Vilajuïga a Roses (Alt Empordà), en tramitació des de fa quinze anys. Només Ripoll disposa de 51.111 m² de naus construïdes en desús, 27.000 m² de parcel·les lliures i 61.815 m² més qualificats de zona industrial.

El pas d'una infraestructura de comunicacions genera grans expectatives urbanístiques al seu entorn, en especial al voltant dels enllaços, moltes vegades situats estratègicament per afavorir aquest efecte. La requalificació de sòl i els creixements urbanístics atansant-se a l'oportunitat que ofereix un enllaç són realitats palpables en molts planejaments. En la majoria de casos es perden terres de conreu i, per tant, es malmet un patrimoni edàfic important. La cultura de l'aigua sembla que va entrant en la societat, però no la cultura del sòl, que no acaba d'entendre's com un recurs limitat i escàs, especialment de les terres edàficament millors.

El dictamen «Agricultura periurbana» del Comitè Econòmic i Social Europeu (CESE), de l'any 2004, planteja que «és necessari introduir en la societat la “cultura del sòl” com a recurs natural limitat i com a patrimoni comú de difícil recuperació un cop destruït».¹⁵ La Carta de l'Agricultura Periurbana (2010) s'expressa de la mateixa manera quan diu, en una de les seves premisses, que «l'aigua i el sòl són recursos escassos i limitats, alhora que patrimoni comú difícil de recuperar, i l'ús d'aquests recursos s'ha de basar en una cultura que s'adeqüi a la seva naturalesa», i en l'actuació 18 concreta que cal «desenvolupar en l'agricultura periurbana una gestió del sòl que fomenti les tasques agronòmiques que en redueixin la compactació, n'incrementin el contingut de matèria orgànica i n'afavoreixin la millora biològica.»

A l'àmbit metropolità de Barcelona, per cada metre quadrat de sòl ocupat per edificacions hi ha 214 m² de sòl lliure, aproximadament la meitat de la mitjana de Catalunya. A l'altre extrem, a l'Alt Pirineu i Aran, per cada metre quadrat de sòl ocupat n'hi ha 1.826 m² de sòl lliure.

Es constata que «en els territoris més planers i al voltant de ciutats és on es donen amb més intensitat fenòmens d'edificació en sòl no urbanitzable». Les quinze planes estudiades en la ponència del sòl no urbanitzable, «que representen el 22 % del sòl no urbanitzable de Catalunya, acumulen un 51 % de les edificacions en sòl no urbanitzable en nombre i un 56 % pel que fa a la superfície ocupada».¹⁶

Si s'introdueix una correlació entre creixement demogràfic i terres llaurades disponibles es pot establir una visió de la fragilitat de la capacitat alimentària d'un territori, expressada en una dotació de sòl productiu disponible per habitant

15. CESE, Dictamen «Agricultura periurbana», NAT/204-CESE 1209/2004, 2004, apartat 2.2.3.1.

16. *Anàlisi de l'ocupació del sòl no urbanitzable per edificacions a Catalunya. Ponència del sòl no urbanitzable*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, Direcció General d'Ordenació del Territori i Urbanisme, 2011, p. 43.

(m²/habitant). Es tracta d'un paràmetre que agafarà força en el futur, ja que dona valor numèric a la possibilitat d'autosuficiència alimentària d'un territori.

TAULA 1. *Distribució de la tipologia de conreu i disponibilitat de terres llaurades per habitant a Catalunya*

Any	Tipologia de conreu (ha)		Tota (ha)	Població a Catalunya	Dotació (m ² /persona)		Dotació total (m ² /persona.)
	Secà	Regadiu*			Secà	Regadiu	
1982	870.838	218.697	1.089.535	5.962.723	1.460	367	1.827
2015	568.917	265.834	834.751	7.424.754	766	358	1.124
2015/1982 (ha)	- 301.821	+ 47.137	- 254.784	+ 1.462.031	- 694	- 9	- 703
2015/1982 (%)	- 34,67	+ 121,55	- 23,38	+ 124,52	- 47,54	- 2,45	- 38,47

* La procedència de les aigües per al reg, en un 75 %, correspon a aigües superficials, i en un 25 %, a aigües subterrànies. En un 60 % de la superfície regada s'utilitza el reg per gravetat, en un 10 % es rega per aspersió, en un 29 % mitjançant sistemes de reg localitzat i en un 1 % altres sistemes.

Font: Idescat.

A Catalunya, la dotació de terres llaurades que correspon per habitant (m²/persona) ha anat disminuint sensiblement al llarg dels quaranta anys analitzats a causa del creixement demogràfic experimentat. L'any 1982, la població era de 5,96 milions de persones i li corresponia una dotació de 1.827 m²/persona; en canvi, l'any 2015, la població és de 7,42 milions de persones i s'ha reduït sensiblement la dotació de terres llaurades fins a situar-se en 1.124 m²/persona. Dit d'una altra manera, Catalunya perd la seva capacitat productiva per habitant en incrementar-se la població i disminuir la terra productiva en un quasi 40 % (38,47 %) durant el període 1982-2015, factor que cal tenir present a l'hora de plantejar-se aproximacions a l'autosuficiència alimentària¹⁷ dels territoris.

Comparant aquesta disponibilitat de sòl per habitant amb altres països de la Unió Europea es pot observar que Catalunya disposa d'una ràtio relativament baixa, molt inferior al valor mitjà dels països europeus. Solament Holanda, amb 1.159 m²/habitant, se situa per sota de la mitjana catalana.

17. L'autosuficiència alimentària és la capacitat de produir la majoria de l'aliment que li cal a un territori per a satisfer les seves necessitats.

TAULA 2. Ràtio SAU¹ per habitant en diferents països europeus

<i>País</i>	<i>SAU</i> <i>(milions d'hectàrees)</i>	<i>Població</i> <i>(milions d'habitants)</i>	<i>Ràtio</i> <i>(m²/habitant)</i>
Espanya	24,9	46,6	5.355
Holanda	1,9	16,4	1.159
França	27,5	65,8	4.119
Alemanya	16,9	80,6	2.097
Regne Unit	16,1	64,1	2.512
Portugal	3,8	10,5	3.333
Itàlia	12,7	59,8	2.124
Catalunya	1,1	7,5	1.526

1. SAU: Conjunt de la superfície de les terres llaurades i de les terres per a pastures permanents.

Font: Generalitat de Catalunya (2015). Presentació del projecte de Llei del sòl d'ús agrari.

Incorporar aquest concepte de dotació de sòl alimentari per habitant afegeix un nou sentit a la preservació de l'espai agrari i reforça la funció estratègica com a reserva de sòl productiu de proximitat davant de perturbacions que es puguin presentar, com serien les provocades per catàstrofes naturals, conflictes bèl·lics, epidèmies, especulacions alimentàries, etc., que generarien situacions de desabastament, i més si es té present que Catalunya és un país amb desavantatges orogràfics i climàtics per a l'activitat agrícola. El 20 % del territori té una altitud superior a mil metres i el 50 % un pendent superior al 20 %. Vuit comarques de Catalunya tenen una pluviometria per sota dels 400 mm, i dotze per sota dels 500 mm. Aquesta orografia i climatologia que ofereixen dificultats per a la producció i la necessitat estratègica davant possibles situacions de desabastament haurien de portar a impulsar polítiques alimentàries des de la governança local i/o supralocal que incorporessin els plans alimentaris per tal de conèixer la procedència dels aliments consumits (producció local, nacional i estatal, importacions), el destí dels aliments produïts (consum local, nacional, estatal, exportació), les demandes locals de consum, el consum específic per raons de salut (celíacs, per exemple) o per raons religioses i/o ètiques (halal, caixer, vegetarians, etc.) i els agents que intervenen en el consum al llarg de la cadena alimentària, des dels productors fins a la gestió de la nevera, malbarataments, qüestions de salut, distribució, transformació, etc. Conèixer l'autosuficiència del territori analitzat permet establir programes,

projectes i/o decisions que intentin donar resposta a les deficiències detectades al llarg de tota la cadena alimentària i millorar la situació d'autoproveïment.

Aquest plantejament aporta una nova dimensió al fet territorial de preservar, ordenar, gestionar i desenvolupar un espai agrari. Converteix un territori en estratègic des de la perspectiva alimentària.

TAULA 3. Població ocupada

Sector econòmic	Percentatge sobre el total de la població ocupada					
	1975	1986	1990	2001	2011	2017
Agricultura	6,65	4,75	3,68	2,58	1,84	1,65
Indústria	40,10	37,40	36,19	28,76	18,41	18,01
Serveis	42,71	52,77	51,90	58,23	72,06	73,83
Construcció	10,54	5,08	8,23	10,42	7,68	6,50
Total (%)	100	100	100	100	100	100
	Població total ocupada (en milers de persones)					
	2.071,4	—	2.287,7	2.825,8	3.206,8	3.316,6

Font: Ramón ARRIBAS i Juan Antonio MÓDENES, *Les disparitats en els creixements de Cerdanyola del Vallès, Rubí i Sant Cugat del Vallès: Tres vies en el procés de consolidació urbana del sud del Vallès Occidental, 1960-1991*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Centre d'Estudis Demogràfics, 1994; Idescat, a partir de dades de l'enquesta de població activa de l'INE.

Pel que fa a la població ocupada agrària, es passa de ser el 6,65 % (137.750 persones) l'any 1975, sobre un total de 2.071,4 milers de persones ocupades a Catalunya, a l'1,59 % (54.700 persones) l'any 2016, sobre un total de 3.183,9 milers a Catalunya.

Des de la perspectiva territorial, ha comportat passar a gestionar una mitjana per ocupat agrari al voltant de 10 ha l'any 1975 a duplicar aquesta xifra (19,8 ha) l'any 2017. Dit d'una altra manera, la dimensió mitjana de les explotacions agràries creix sensiblement, en detriment de les explotacions petites.

Una dada important és l'increment del flux de població estrangera a Catalunya. Segons el padró municipal d'habitants, mentre que l'any 1997 era de poc més de 140.000 persones (11,4 % del total de la població catalana), el 2006 se situa en 914.000 (12,81 % del total) i el 2016 està al voltant d'1.024.000 persones (13,60 % de la

població total). Els ocupats estrangers estan força concentrats en determinades branques d'activitat. La construcció, l'hostaleria i les llars que ocupen personal domèstic donen feina a prop de la meitat dels treballadors estrangers. Els africans s'ocupen sobretot en la construcció, i són el col·lectiu que més treballadors té en aquesta branca d'activitat. En el seu cas també cal destacar el comparativament alt percentatge que s'ocupa en activitats agrícoles.¹⁸

És un fet, recorda Juli Esteban,¹⁹ que «les cultures dels *planners* i el món agrari han estat molt separades malgrat que el territori és objecte d'interès comú. Els primers han tractat l'espai agrari en els plans, amb mètodes i valors propis de la cultura urbana, i segurament, sense un coneixement prou precís de la naturalesa de l'espai agrari».

Hi ha una qüestió interessant, que és veure com els municipis amb més població de la demarcació de Barcelona es troben ubicats al litoral (litoralització del territori), fenomen al qual cal afegir el de la metropolitanització. Si l'any 1900, dels deu municipis més poblats de la demarcació de Barcelona, solament dos (Barcelona i Badalona) formarien part de l'actual Àrea Metropolitana de Barcelona (AMB), a hores d'ara són set els que són peces d'aquest àmbit.

Les terres llaurades dels deu municipis més poblats de la demarcació de Barcelona de l'any 1982 a l'any 2017 es redueixen quasi a un terç (de 6.801 ha a 2.364 ha) i passen de representar el 0,7 % de les terres llaurades de Catalunya al 0,3 %.

En el transcurs de vint-i-set anys (1982-2009), tres municipis importants des de la perspectiva agrícola com Sabadell, Terrassa i Sant Boi de Llobregat redueixen la superfície agrícola a la meitat i fins i tot a una tercera part.

18. COMISSIONS OBRERES, *La situació laboral de la població immigrada a Catalunya. Síntesi-resum* [en línia]. 2009. <http://www.ccoo.cat/pdf_documents/situacio_laboral_immigrants_2009.pdf> [Consulta: 27 octubre 2018]

19. Juli ESTEBAN, «La primera generació de plans territorials a Catalunya», a Margarida CASTAÑER (ed.), *El planejament territorial a Catalunya a inici del segle XXI: Una nova interpretació i projecció del país*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2012, p. 122.

TAULA 4. *Municipis de major grandària en termes de població de la demarcació de Barcelona (1900, 1981, 2017)*

		1900		1981		2017			
Núm.	Municipi	Nombre d'habitants	% total BCN*	Municipi	Nombre d'habitants	% total BCN*	Municipi	Nombre d'habitants	% total BCN*
1	Barcelona	539.103	51,2	Barcelona	1.754.286		Barcelona	1.620.809	
2	Manresa	23.416	2,2	L'Hospitalet de Llobregat	294.033		L'Hospitalet de Llobregat	257.349	
3	Sabadell	23.375	2,2	Badalona	225.207		Terrassa	216.428	
4	Terrassa	20.195	1,9	Sabadell	184.943		Badalona	215.848	
5	Badalona	19.254	1,8	Terrassa	155.360		Sabadell	209.931	
6	Mataró	18.765	1,8	Santa Coloma de Gramenet	140.588		Mataró	126.127	
7	Vilanova i la Geltrú	11.903	1,1	Mataró	96.467		Santa Coloma de Gramenet	117.597	
8	Vic	11.635	1,1	Cornellà de Llobregat	90.956		Sant Cugat del Vallès	89.516	
9	Igualada	10.478	1,0	Sant Boi de Llobregat	74.550		Cornellà de Llobregat	86.610	
10	Vilafranca del Penedès	7.585	0,7	Manresa	67.014		Sant Boi de Llobregat	82.142	
Total més poblats		685.707	65,1		3.083.404	66,7		3.022.357	51,1
Població total BCN		1.054.541	100		4.620.056	100		5.533.459	100

* Demarcació de Barcelona.. Font: INE i Idescat.

TAULA 5. *Pes dels municipis de major grandària de la demarcació de Barcelona respecte a Catalunya (1900, 1981 i 2017)*

		1900		1981		2017			
Núm. d'habitants Catalunya	Núm. d'habitants municipis més poblats BCN	% total municipis més poblats/CAT	Núm. d'habitants Catalunya	Núm. d'habitants municipis més poblats BCN	% total municipis més poblats/CAT	Núm. d'habitants Catalunya	Núm. d'habitants municipis més poblats BCN	% total municipis més poblats/CAT	
1.966.382	685.707	34,8	5.949.829	3.083.404	51,8	7.496.276	3.022.357	40,3	

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de la taula 4.

TAULA 6. Terres llaurades dels municipis de major grandària en termes de població de la demarcació de Barcelona (1982 i 2009)

Núm.	Municipi	1982			2009			
		Terres llaurades (hectàrees)	Terres llaurades (% total respecte a la demarcació de BCN)	Terres llaurades (% total municipis més poblats respecte a Catalunya)	Municipi	Terres llaurades (hectàrees)	Terres llaurades (% total respecte a la demarcació de BCN)	Terres llaurades (% total municipis més poblats respecte a Catalunya)
1	Barcelona	147			Barcelona	661		
2	L'Hospitalet de Llobregat	173			L'Hospitalet de Llobregat	23		
3	Badalona	52			Terrassa	417		
4	Sabadell	1.414			Badalona	53		
5	Terrassa	1.327			Sabadell	617		
6	Santa Coloma de Gramenet	5			Mataró	140		
7	Mataró	812			Santa Coloma de Gramenet	13		
8	Cornellà de Llobregat	187			Sant Cugat del Vallès	16		
9	Sant Boi de Llobregat	1.046			Cornellà de Llobregat	0		
10	Manresa	1.638			Sant Boi de Llobregat	423		
Total més poblats		6.801	3,9	0,7		2.364	25,7	0,3
Total demarcació BCN		175.107	100	—		9.194	100	—
Total Catalunya		936.689	—	100		792.425	—	100

Font: Idescat.

3. INDRETS ESPECÍFICS, SITUACIONS CONCRETES

El llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans, *Natura, ús o abús?* (edició del 1978), fa menció de l'estat dels espais agraris tant des d'una anàlisi en si mateixos com des d'una visió sistèmica del territori. Aquestes referències ens permetran analitzar-ne l'evolució durant els darrers quaranta anys.

Als anys seixanta i setanta del segle passat es van promoure a Catalunya un gran nombre d'urbanitzacions en sòl rústic destinades inicialment a segona residència, moltes de les quals caracteritzades per ser promogudes i comercialitzades sense planejament urbanístic ni infraestructures adients, d'una manera il·legal o alegal. Amb al transcurs dels anys, s'han consolidat i millorat, i han anat adquirint legalitat a partir de processos més o menys llargs. Tot i així, en algunes encara avui subsisteixen mancances importants i processos d'urbanització inacabats.

La crisi econòmica dels anys vuitanta va fer que, en molts casos, el que en principi era segona residència es convertís en primera. És en aquest moment quan s'aguditzen les mancances de les urbanitzacions pel que fa a la cura de l'enllumenat i dels carrers, als serveis com el subministrament d'aigua, la recollida de residus, la vigilància o el transport públic. No és fins a l'inici del segle XXI que amb la Llei 3/2009, del 10 de març, de regularització i millora d'urbanitzacions amb dèficits urbanístics, s'intenta posar mecanismes legals per resoldre la situació d'irregularitat d'aquests nuclis.

L'any 2005 s'identificaven a Catalunya 1.522 urbanitzacions de baixa densitat (806 a la demarcació de Barcelona, 333 a la de Girona, 78 a la de Lleida i 305 a la de Tarragona), a les quals se n'afegien 411 de creixement residencial de baixa densitat integrades al nucli urbà (331 a Barcelona, 45 a Girona, 8 a Lleida i 27 a Tarragona); en total, 1.933.²⁰

Si s'analitza el resultat territorial de finals dels anys setanta del segle passat, es constata, per un costat, el despoblament rural i, per l'altre, el creixement urbà dels municipis i les comarques receptors de població. Als anys anteriors als vuitanta hi ha una forta emigració cap a la ciutat, que necessitava mà d'obra, en un país que impulsava un desenvolupament industrial i que provocava l'abandonament de terres de conreu, la reforestació per abandó, el canvi de produccions, la pèrdua de patrimoni agrícola i

20. Marcos de FRANCISCO, «Les urbanitzacions residencials a Catalunya: diagnosi actual i propostes de futur», *Territori i Ciutat*, núm. 23 (2005).

cultural, l'envelliment de la població, etc. Els creixements de les poblacions industrials amb l'aparició de barris de construcció desordenada o de promoció oficial i d'urbanitzacions de segona residència, l'inici del turisme amb la construcció d'hotels i càmpings, etc. generaren en aquests indrets pèrdues de terres de conreu, en molts casos les més productives, i aparegué el fenomen periurbà i, amb ell, el de l'agricultura periurbana. Les dècades dels seixanta i els setanta són anys de dos fenòmens simultanis, la despoblació i la periurbanització, que comportaven pèrdua de sòl productiu. Als anys setanta hi ha reivindicacions d'una part de la pagesia en defensa dels espais agraris davant de projectes com el Pla General Metropolità de Barcelona aprovat el 1973 o contra la iniciativa que l'any 1968 es planteja a partir del Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona que preveia la construcció d'una gran ciutat per a uns 130.000 habitants a Gallecs. Aquests fets comportaren accions reivindicatives de la pagesia, veïnals i ecologistes amb eslògans com «Salvem el Pla» en el cas del delta i la vall baixa del riu Llobregat o «Gallecs agrícola».

L'octubre de 1979 van tenir lloc a Mataró les Primeres Jornades Agràries del Maresme sota el lema «L'ordenació del territori i l'agricultura en comarques densament poblades»,²¹ en què es va reflexionar des de la perspectiva de la comarca del Maresme sobre la problemàtica de la relació ciutat-camp pel que fa a la lluita per la terra. En aquestes jornades es va proposar una normativa per a les zones agrícoles protegides, per tal de garantir la preservació i la gestió dels espais agraris periurbans. Un any després, el desembre de 1980, van tenir lloc a Malgrat de Mar les Segones Jornades Agràries del Maresme sota el lema «La terra i l'aigua, dos béns escassos a les comarques densament poblades», en què es va insistir que, «si no es vol desequilibrar més el país, caldrà no transvasar més aigua a les zones densament poblades de Barcelona i Tarragona. Cal desconcentrar Catalunya i salvar el Pla del Baix Llobregat, el Maresme i el Camp de Tarragona, àrees climàticament privilegiades per a l'agricultura, no portant-hi més aigua per a la indústria».²²

Els anys vuitanta estan marcats per l'entrada de la globalització de l'economia a tot el planeta i corresponen a un desenvolupament endogen en determinats territoris a partir del regadiu i de la ramaderia intensiva, que van comportar un cert sosteniment de població en comarques amb dificultats. Pel que fa al territori muntanyenc, s'aprova la

21. COL·LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA, *L'ordenació del territori i l'agricultura en comarques densament poblades*, L'Hospitalet de Llobregat, La Gaya Ciencia, 1980.

22. Andreu PEIX, *25 anys de la Unió de Pagesos*, Lleida, Pagès, 1999, p. 88.

Llei d'alta muntanya (Llei 2/1983), encara vigent, que estableix un conjunt d'objectius de desenvolupament rural. Als anys finals dels setanta i als vuitanta, amb l'entrada en vigor de la Llei del sòl de 1975 i la transferència de competències urbanístiques a la Generalitat des de la Direcció General d'Urbanisme i d'acord amb el municipis, s'impulsen més de dos-cents planejaments urbanístics municipals que, en molts casos, generen debats sobre la preservació de l'espai agrari enfront de criteris urbanístics expansionistes. En la gran majoria de casos, la pèrdua de terres de conreu ha estat un fet.

L'ecòleg Salvador Rueda aporta una reflexió que descriu d'una manera molt clara el que ha succeït amb el planejament. Del que es tracta, diu, és de «crear les condicions convenients per aconseguir un nombre d'operacions inversores (projectes) cada cop més gran. En primer lloc, es posa el territori, essencialment pla, al servei de la idea, de manera que en la major part s'hi pugui implantar qualsevol de les operacions desitjades; en conseqüència, els condicionants del planejament general han de ser prou amples i flexibles (que siguin poc reguladors) per poder encabir la inversió de què es tracti».²³

El Pla Territorial General de Catalunya (PTGC) dibuixa els territoris aptes per a ser urbanitzats, amb voluntat de reforçar els lligams i les estructures fins a arribar a un sistema urbà molt potent i estès, «tan estès que pràcticament fa desaparèixer el sòl agrícola de la superfície de Catalunya amb un pendent menor del 20 %».²⁴ Cal recordar que el PTGC recomana protegir els sòls agraris, però que si bé defineix possibles criteris per a fer-ho, no els concreta ni els cartografia, com es veurà més endavant.

L'adhesió de l'Estat espanyol a la Comunitat Europea (avui Unió Europea) l'any 1986 comporta l'aplicació de la política agrària comuna (PAC) i el que això significa d'injecció econòmica en moltes explotacions agràries (no totes) i per a l'orientació de cultius objecte dels ajuts que es destinen per a produir o per a guaret i que tenen una gran incidència en el territori, i més si s'hi afegeix la tendència a crear grans superfícies per a afavorir la mecanització a gran escala i, per tant, la destrucció de marges i vores i l'abandonament d'allò que presenta dificultats de mecanització.

23. Salvador RUEDA, *Ecologia urbana: Barcelona i la seva regió metropolitana com a referents*, Barcelona, Beta, 1995, p. 103.

24. Ídem, p. 106.

En el cas del Rodal de Sabadell, el biòleg Josep Lascurain va constatar l'any 2005, comparant ortofotomapes de 1956 i 2004, una pèrdua del 53,7 % de metres lineals de marges, que van passar de 87.135 metres el 1956 a 40.330 metres el 2004.²⁵

Altres mecanismes com les quotes lleteres o el drets de plantació de vinya també han tingut la seva incidència sobre l'espai agrari. Inversions més grans i preus moltes vegades per sota de costos de producció generen la pèrdua d'actius agraris, especialment d'explotacions petites, l'empresarialització de l'activitat agrària per cercar majors productivitats i una repercussió important en el paisatge agrari. Tot plegat ha dificultat l'accés a la terra d'una nova pagesia que vocacionalment volia optar per ser professionals de l'activitat agrària. El resultat: despoblament de moltes zones de Catalunya i abandó de terres amb menys capacitat de produir amb costos menors. En definitiva, envelliment dels actius agraris i dificultats per aconseguir un relleu generacional.

En les zones més periurbanes, les possibilitats de reclassificació i requalificació del sòl generades pels creixements urbans, industrials i turístics, acompanyades de processos especulatius, han fet inviable la compra de terra per l'elevat preu, fora de tot criteri basat en la capacitat de producció agrària. Fins i tot les nombroses expropiacions dutes a terme per la necessitat política de construir infraestructures viàries i ferroviàries, especialment durant els anys vuitanta i noranta del segle passat, el fet que eren urgents per donar resposta a les necessitats dels creixements urbanístics i modernitzar les infraestructures i, cal no cal oblidar-ho, les pròpies lluites pageses van fer pujar el preu d'expropiació d'acord amb un mercat de la terra més urbà que agrícola. Amb l'arribada de la crisi, cap al 2008, moltes obres queden empantanegades a mig fer i es genera una forta crisi de preus d'expropiació i sobretot de pagament amb celeritat per part de l'organisme expropiador deixant durant molt de temps pagesos sense terra —o amb menys terra—per cultivar i sense els diners que els corresponien per la indemnització.

La publicació *Natura, ús o abús?* posava de manifest d'una manera clara la problemàtica dels espais agraris en referir-se a la «destrucció o pèrdua dels sòls»²⁶ quan diu:

25. Estudi previ realitzat amb motiu de la redacció del Pla Especial Urbanístic del Parc Agrari de Sabadell. Josep MONTASELL, «Els espais agraris», a Jordi BAUCELLS (ed.), *Els rapinyaires nocturns de Catalunya*, Barcelona, Parc Agrari del Baix Llobregat, 2010, p. 164.

26. Lluís VILLAR, Josep TRILLA i Josep M. MALLARACH, «Destrucció o pèrdua dels sòls», a Ramon FOLCH I GUILLÈN (coord.), *Natura, ús o abús?*, Barcelona, Barcino, 1978, p. 116.

Resulta una forta paradoxa ecològica veure com d'una banda les fàbriques, els grans embassaments, les urbanitzacions i les autopistes malmeten el nostre capital edàfic i agronòmic, mentre que d'altra banda hom fa grans inversions energètiques i monetàries en la creació de nous regadius, per exemple. El fet encara es torna més preocupant si pensem que l'explosió demogràfica ens recorda cada dia la necessitat actual i futura de productes agrícoles. Fora molt convenient —seguint els principis ecològics d'economia energètica que les comunitats naturals ens ensenyen— de respectar els nostres millors sòls amb la seva alta productivitat vegetal i d'instal·lar tota mena d'implantacions industrials i urbanes sobre sòls marginals, poc fèrtils o que requereixen considerables despeses d'energia per a produir.

Més endavant es constata que, a pesar del creixement demogràfic que experimenten els Països Catalans,

[...] la tendència actual [...] no va en el sentit d'ampliar la superfície conreada. Ben al contrari, l'abandó dels conreus és ben manifesta, sobretot en les comarques de relleu més trencat, amb més males comunicacions i amb menys perspectives de mecanització d'una banda, i a les més pròximes als grans nuclis urbans i industrials de l'altra. Només les comarques amb regadius (amb lamentables excepcions, com la del delta del Llobregat) mantenen poc o molt estables llurs superfícies conreades.²⁷

Pel que feia als emplaçaments industrials, al traçat de vies de comunicació o de transport energètic, constatava que

[..] no obeeix mai a criteris racionals de preservació del patrimoni natural, sinó a criteris de rendibilitat a curt termini o de limitació de costos, de manera que el resultat favorable o desfavorable és purament aleatori. Els fabricants situen llurs indústries allà on el preu del terreny és més baix i tant se'ls en dona si malmeten un paisatge forestal o agrícola valuós. En aquest cas són sobretot les terres de conreu les que han de suportar la càrrega més forta. No parlem del delta del Llobregat, capaç d'una producció agrícola molt important i sacrificat, no a unes hipotètiques necessitats de la indústria, sinó a causa de la manca d'una ordenació adequada i a la curtedat de visió dels nostres responsables de l'ordenació territorial, posat que n'hi hagi. A hores d'ara les fàbriques neixen disperses entremig dels camps de conreu i àdhuc dels bosquets, no sols al Vallès i al Tarragonès, sinó a moltes d'altres, com el Gironès, la Selva, l'Horta de València, etc.²⁸

En referir-se a la pressió periurbana constatava com «a la perifèria dels grans nuclis de població pot arribar a produir-se la confrontació directa entre l'espai urbà i l'espai

27. Josep M. CAMARASA i Oriol de BOLÒS, «Ocupació agrícola», a Ídem, p. 120.

28. Josep M. CAMARASA i Oriol de BOLÒS, «Ocupació urbana i industrial», a Ídem, p. 121-122.

silvopastoral. La ciutat, ocupats tots els antics conreus que la separaven dels espais amb vegetació espontània, entra en contacte amb aquesta i comença també a ocupar-la»,²⁹ i afegeix una llista d'ocupacions que envaeixen l'espai agrari: barraques, urbanitzacions «clandestines», abocaments, línies elèctriques d'alta tensió, centrals tèrmiques, etc., així com pressió recreativa com ara càmpings, pistes d'esquí, circuits per a motos, etc., sumant-hi encara «aquesta pressió periurbana, però, algunes vegades fora més propi anomenar-la perivial. Per tal com es manifesta sobretot al llarg de les vies de comunicació». Pèrdua de sòl productiu, erosió, perill d'incendi, contaminació de sòl, etc. en són algunes de les greus conseqüències.

Pel que fa a «indrets particularment interessants i/o problemàtics»,³⁰ el llibre fa referència, entre d'altres, al delta del Llobregat, el Camp de Tarragona i el delta de l'Ebre. En aquest article s'hi han afegit dos espais més, com són l'Alt Pirineu i Aran i el pla de Girona i la plana selvatana.

3.1. *El delta del Llobregat*

Respecte al delta del Llobregat, el descriu com

[...] un conjunt deltaic modest, però important a la nostra escala; després de l'Ebre no n'hi ha cap de més important a les terres catalanes. [...] Les terrasses de la capçalera i les zones deltaïques més interiors són seu tradicional de fruterars, mentre que la part més litoral és fonamentalment dedicada a l'horta; els fruterars se situen sempre sobre els sòls potencialment ocupables per un bosc de ribera, mentre que l'horta propera, bé també sobre zona potencialment forestal, bé sobre sòls feblement salats que hom ha fet productius mitjançant una irrigació continuada.³¹

Feta aquesta descripció, l'autor constata que «la reculada dels conreus al delta del Llobregat és tristament espectacular» i pren posició:

Els sòls del delta del Llobregat han d'ésser considerats de valor agrícola preferent i, en conseqüència, alliberats d'un sistema ordinari de mercat segons el qual hom pot considerar-los a l'ús escollit pel millor postor. És fàcil d'entendre que l'industrial o el constructor d'habitatges hi

29. Josep M. CAMARASA, «Pressió periurbana», a Ídem, p. 152.

30. Ramon FOLCH I GUILLÈN *et al.*, «Indrets particularment interessants i/o problemàtics», a Ídem, p. 250.

31. Ídem, p. 264.

posi l'ull: zona plana, immediata a la ciutat, qualificable com a rústica, etc. També és fàcil d'entendre que el pagès s'avingui a la venda: obté d'un plegat allò que treballant li demanaria anys i anys d'esforç, i a més ara que la mà d'obra (ell mateix, si molt convé) és requerida en unes millors condicions econòmiques per les indústries en expansió, les mateixes que pretenen instal·lar-se al seu fruiterar, a la seva horta. Només és que, en aquesta transacció, hi guanya l'industrial, no hi perd gaire el pagès, però en surt perjudicada tota la soferta comunitat barcelonina, que cada dia ha d'anar a buscar la verdura i la fruita a camps més llunyans.

Les infraestructures de tota mena (de comunicació, de transport energètic, de recursos hídrics, mercats a l'engròs, hipermercats, zona portuària, etc.) han estat la gran amenaça dels espais agraris del delta del Llobregat, especialment a l'esquerra del riu:

L'autopista Barcelona-Molins de Rei ha destruït lamentablement els millors fruiterars del Delta i ha deixat, ultra això, entre el seu talús i el riu una faixa d'accés difícil i, doncs, d'esdevenidor agrícola incert. Hi havia el projecte de fer l'autopista en cornisa sobre els famosos secans abandonats, però fou abandonat per car. La pregunta és: car, aplicant quins criteris, els de comptable de l'empresa o els de gestor dels interessos de la comunitat?

A partir d'aquestes constatacions, cal recordar el que s'ha esdevingut posteriorment. El Conveni de Cooperació en Infraestructures i Medi Ambient al Delta del Llobregat, anomenat Pla Delta, que va ser signat i aprovat pel Govern central, la Generalitat de Catalunya i els ajuntaments de Barcelona i el Prat de Llobregat el 16 d'abril de 1994, ha tingut, i encara té, una gran repercussió en la pèrdua de sòl agrícola. L'àmbit d'actuació del Pla Delta eren unes 1.500 ha. Un 85 % dels terrenys corresponen al terme municipal del Prat de Llobregat, més d'un 10 % al de Viladecans i la resta als municipis de Barcelona i Gavà. El Pla preveia sis grans actuacions: 1) l'ampliació de l'aeroport de Barcelona incorporant-hi una tercera pista, una nova terminal i accessos; 2) el desviament del riu Llobregat; 3) l'ampliació de la Zona Franca del port de Barcelona; 4) la construcció d'una depuradora del Baix Llobregat; 5) els accessos viaris (autovia del Baix Llobregat, pota sud), i 6) els accessos ferroviaris a la plataforma logística del delta del Llobregat. El Pla Delta es desenvolupa entre els anys 1999 i 2005.

A aquestes infraestructures derivades del Pla Delta, cal afegir-hi la construcció del complex del Canal Olímpic de Castelldefels, inaugurat l'any 1991, amb una ocupació de 45 ha de sòl agrícola i la construcció en el mateix entorn del Campus del Baix Llobregat de la Universitat Politècnica de Catalunya a Castelldefels (38 ha) inaugurat l'any 2001. Aquestes dues actuacions urbanístiques fan que el municipi de Castelldefels tingui en

l'actualitat una superfície agrícola residual d'unes 7 ha. En el cens agrari de 1982 constaven 192 ha de terres llaurades.

L'any 1998 es constituïa el Consorci del Parc Agrari del Baix Llobregat i es publicava al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (DOGC) l'aprovació definitiva del Pla Especial de Protecció i Millora del Parc Agrari del Baix Llobregat, que incorporava fonamentalment els sòls de valor agrícola (clau 24) del Pla General Metropolità de la vall baixa i delta del riu Llobregat, aprovat el 1979. L'execució del Pla Delta ha plantejat dificultats d'encaix i reptes importants d'integració de les infraestructures previstes en un espai estratègic d'alt valor ecològic i agrari proper a una àrea densament poblada. La pèrdua de superfície agrícola útil, la partició de finques, la destrucció de xarxes de camins, de drenatge i de reg configuraven una situació que dificultava la viabilitat del Parc Agrari.

Però les obres que incideixen sobre l'àmbit del Parc Agrari, tot i la seva protecció, han estat una constant i sota el paraigua d'«actuacions per a millorar la mobilitat a l'àrea del delta del Llobregat», algunes han estat dutes a terme (desviació de la C-31 a l'oest de l'aeroport, línia d'alta velocitat AVE, accés a la nova terminal de l'aeroport), d'altres s'han iniciat i estan empantanegades per la crisi econòmica del 2008 (connexió de la C-32 amb el Cinturó del Litoral) i d'altres estan previstes, però pendents d'execució (accés de Rodalies a l'aeroport, nova línia ferroviària de Cornellà de Llobregat a Castelldefels). En tots els casos, ha comportat o comportarà pèrdua de sòl agrícola.

El delta i la vall baixa del riu Llobregat configuren un territori en constants transformacions en el qual s'ubiquen tota mena de noves infraestructures o es milloren les existents. Qualsevol infraestructura que una persona es pugui imaginar té moltes probabilitats que es trobi en aquest espai. Recordem-ne algunes: infraestructures viàries (carreteres, autovies, autopistes) i ferroviàries (Renfe, FGC), de transport energètic (línies elèctriques, oleoducte, gasoducte), hidràuliques (canalitzacions d'aigües potables, d'aigües negres, de salmorres, dessaladora, potabilitzadora, depuradora, bases de recàrrega del freàtic), etc. Infraestructures ubicades aèriament, a nivell o soterrades que generen pèrdua de sòl agrícola i tota mena de servituds.

El sòl agrari del delta i de la vall baixa del Llobregat, a més de l'estructura parcel·laria del cadastre, presenta una parcel·lació generada per l'encreuament de distintes infraestructures, amb la qual cosa es provoquen dificultats de mobilitat de la pagesia i de les produccions, trossejament del parcel·lari i esmicolament d'explotacions agràries. Era una situació que semblava que no tenia aturador, fins a l'any 2008 amb la

crisi econòmica. Amb tot, una vegada la crisi ha començat a minvar, han aparegut de nou actuacions que malmeten o malmetran sòl productiu.

No sense dificultats, i amb més o menys encert, s'aconsegueix reorientar els problemes sorgits (accés a les explotacions, construcció de nous desguassos, refecció de la xarxa de reg, etc.) per tal de continuar fent viable un parc agrari que suposa una superfície productiva estratègica d'horta i de fructicultura d'una gran tradició, un espai de qualitat que, per la disponibilitat del recurs aigua i pel clima, permet una agricultura molt productiva.

L'AMB, de la qual el delta del Llobregat forma part, durant el període de poc més de cinquanta anys que separen 1955 de 2009, ha reduït la superfície de terres cultivades en un 62 %. Dit d'una altra manera, ara per ara queden al voltant del 35-38 % dels sòls agraris existents a mitjan segle passat. Es tracta d'una pèrdua d'unes 340-350 hectàrees cada any (quasi una hectàrea al dia).

TAULA 7. Evolució del total de terres cultivades de l'AMB (1955-2009)

Any	Superfície (ha)	Variació anual mitjana (%)
1955-1956	126.017	—
1973	81.919	- 1,94
1982	72.825	- 1,23
1989	57.947	- 2,92
1999	51.202	- 1,16
2004	49.126	- 0,81
2009	47.967	- 0,47

Font: VALERIA PAÛL. (2010). «El cambio de los usos agrarios del suelo en el actual ámbito metropolitano de Barcelonas (del siglo XVIII a la actualidad)». *Investigaciones Geográficas*, núm. 53, pàg. 145-188.

De l'anàlisi de les dades que ofereix el Mapa de cobertes del sòl del Centre de Recerca Ecològica i Aplicacions Forestals (CREAF) (2009) es constata que la pèrdua de sòl agrari és sobretot una correlació directa a l'expansió de les àrees urbanes, que tripliquen la superfície (increment d'un 220 %) enfront d'una pèrdua d'un 72,92 % del sòl agrícola i d'un 6,52 % del sòl forestal. L'any 2009, la dotació de sòl agrícola per habitant a la regió metropolitana de Barcelona se situava al voltant dels 13,5 m²/habitant.

TAULA 8. *Evolució dels usos del sòl a l'Àrea Metropolitana de Barcelona (1956-2009)*

<i>Any</i>	<i>Agrícola</i>	<i>Forestal</i>	<i>Urbà</i>	<i>Total</i>
1956	24.877 (39 %)	29.342 (46 %)	9.569 (15 %)	63.788 (100 %)
2009	5.741 (9 %)	27.429 (43 %)	30.618 (48 %)	63.788 (100 %)
Diferència (2009/1956)	(-) 19.136 ha (76,92 %)	(-) 1.913 ha (6,52 %)	(+) 21.049 ha (220 %)	

Font: Mapa de cobertes del sòl. CREAM (2009).

D'aquest conjunt de dades es pot assenyalar que la major pèrdua de sòl agrari s'esdevé a finals dels anys vuitanta i començament dels noranta del segle passat coincidint amb el conjunt d'actuacions derivades dels instruments de planejament i ordenació territorial de l'AMB.

L'arquitecta Annalisa Giocoli, en un treball dut a terme en l'àmbit de l'AMB,³² planteja la possibilitat de recuperar unes 6.000 ha de terres per posar-les novament al conreu, cosa que faria possible que aquesta àrea pogués disposar d'un total de 12.000 ha de conreus destinats fonamentalment a la producció hortofructícola.

La protecció de l'espai agrari del delta i de la vall baixa del riu Llobregat, gestionat sota la figura d'un consorci, estableix la necessitat d'un informe preceptiu sobre qualsevol actuació que es vulgui fer en el seu àmbit. Aquets fet ha permès controlar la implantació de construccions, establir mesures de correcció o simplement poder manifestar el rebuig a determinades actuacions que no sempre ha estat possible aturar atès el caràcter no vinculant dels informes urbanístics del Consorci del Parc Agrari del Baix Llobregat i no correspondre-li el control de la disciplina urbanística.

Tot i la triple protecció del Parc Agrari del Baix Llobregat en l'àmbit del planejament urbanístic a través del PGMB del 1977, encara vigent, i malgrat haver-se aprovat un pla especial urbanístic que en el planejament director urbanístic el preserva pels seus valors naturals i agrícoles, tot això no seria suficient davant l'amenaça de la proposta d'ubicar-hi un complex lúdic com Eurovegas (2011-2012).³³ Durant molt de

32. Annalisa GIOCOLI, *Estratègies urbanístiques per un model agroecològic a l'AMB*. Treball de final del postgrau en dinamització local agroecològica, 2016.

33. <http://territori.scot.cat/cat/notices/2012/03/complex_d_oci_i_joc_eurovegas_3084.php>
[Consulta: 28 octubre 2018]. Les constants mossegades de territori a l'àmbit del delta i la vall baixa del

temps, i amb el suport del Govern de la Generalitat de Catalunya, aquesta proposta semblava que seria una realitat i que es destruiria la gran majoria de terres agrícoles del delta del Llobregat, tot i la gran oposició social tant en l'àmbit ciutadà com per part d'institucions i de determinats grups polítics. Finalment, el promotor americà, davant la pressió social en contra i que en un altre indret li oferien condicions millors, va renunciar al projecte. En compensació d'haver fracassat la proposta del complex turístic d'Eurovegas, la Generalitat de Catalunya presentà la proposta de la construcció de sis complexos diferents i tematitzats a l'entorn del parc de Port Aventura (Tarragona), que rebien el nom de Barcelona World. Aquesta proposta, gràcies als desacords socials i polítics, finalment cristal·litzà només en la construcció del parc Ferrari Land (2016).

En resum, els factors que amenacen la rendibilitat de les explotacions agràries del delta i de la vall baixa del Llobregat i de moltes zones periurbanes, més enllà dels propis de l'agricultura en general, com pot ser la diferència entre els preus pagats per part del consumidor i els preus percebuts pel pagès, són els derivats de l'abandonament de terres per manca de mesures per afavorir-ne l'accés, la dispersió de les parcel·les d'una mateixa explotació derivada del trossejament territorial provocat per les xarxes d'infraestructures, el mercat de preus del sòl regit per criteris no agraris i sí especulatiu, derivats de les expectatives urbanístiques reals o suposades que existeixen o poden existir, la manca d'una disciplina urbanística que no actua d'una manera contundent sobre usos periurbans no permesos generant-se àrees degradades, la no regulació i compatibilització d'usos d'oci (hípiques, senderisme, BTT, etc.) amb l'activitat agrària, els robatoris i furts, etc.

riu Llobregat posen en evidència que per a molts encara és un espai considerat reserva de sòl per a futures activitats. És un sòl guardiola que s'obre cada vegada que fa falta. La seva ubicació estratègica fa que sigui un espai molt temptador. Enric Reyna, president de l'Associació de Promotors de Catalunya (APCE), en unes declaracions publicades a *La Vanguardia* el 26 de setembre de 2006, deia que aspirava que «en cinc o deu anys la trama urbana inclogués noves zones, com el Parc Agrari del Baix Llobregat». L'operació és fàcil. Explicava Reyna: «Tots els promotors, tant empreses locals com les d'àmbit nacional, compren sòl rústic a les proximitats de les zones urbanes i, d'acord amb els ajuntaments, en gestionen la transformació a sòl urbà perquè creixi la ciutat.»

3.2. El Camp de Tarragona

Un altre indret al qual es fa referència en la publicació *Natura, ús o abús?* és el Camp de Tarragona:

Els conreus del Camp de Tarragona han de fer front a una situació, *mutatis mutandis*, semblant a la del delta del Llobregat. El creixement industrial i urbà de Tarragona i de Reus els destrueix de forma alarmantment progressiva. Sembla mentida que la trista història del Baix Llobregat hagi resultat estèril, a més, com a experiència [...]. És urgent de fer una planificació territorial d'aquesta zona, de manera que els esguerros comesos en d'altres llocs hi puguin ésser evitats. Especialment convé de tenir en compte la necessitat de salvar els bons sòls agrícoles i de no oblidar que es tracta d'un indret on, per raó dels seus condicionaments climàtics, litològics i edàfics, la destrucció del mantell vegetal pot tenir de seguida conseqüències irreversibles d'alteració del medi (erosió del sòl, que és poc profund, etc.).

Durant el període 1982-2009, segons dades del cens agrari, el Camp de Tarragona perd 22.016 ha de terres llaurades, fonamentalment de secà, però també de regadiu, en especial al Baix Camp. Aquesta pèrdua suposa quasi un terç de les terres conreables a un ritme de 800 ha/any (2,1 ha/dia).

TAULA 9. Evolució de la distribució de les terres llaurades al Camp de Tarragona

Comarca	Secà (ha)		Regadiu (ha)		Evolució superfície		Evolució superfície total (ha)	Evolució superfície (%)
					Secà (ha)	Regadiu (ha)		
	1982	2009	1982	2009	1982/2009	1982/2009	1982/2009	1982/2009
Alt Camp	17.093	16.699	3.441	2.943	- 394	- 498	- 892	- 4.34
Baix Camp	12.176	5.097	11.866	9.898	- 7.079	- 1.968	- 9.047	- 37,63
Conca de Barberà	28.500	24.115	674	591	- 4.385	- 83	- 4.468	- 15,32
Priorat	11.221	6.714	1.480	2.031	- 4.507	+ 551	- 3.956	- 31,15
Tarragonès	9.052	6.278	4.467	3.588	- 2.774	- 879	- 3.653	- 27,02
Total àmbit	78.042	58.903	21.928	19.051	- 19.139	- 2.877	- 22.016	- 22,02

Font: Cens Agrari i Idescat.

L'evolució de la població, en aquest àmbit i durant el mateix període, s'ha incrementat en un 166,53 % (243.662 habitants) i ha passat de 360.779 habitants l'any

1982 a 604.441 l'any 2009. Pel que fa a la dotació que correspon per habitant de terres llaurades, durant aquest període s'ha reduït en un 53,45 % i ha passat de 2.771 a 1.290 m²/hab.

Complexos lúdics com Port Aventura (1971) i l'ampliació amb Ferrari Land (2016), que ocupen unes 850 ha; industrials com els polígons de Riu Clar a Tarragona, el de Constantí o el complex Petroquímic de Tarragona, a cavall dels municipis del Morell, la Pobla de Mafumet, Vila-seca i Tarragona, i les urbanitzacions ubicades de manera que esquitxen el territori, junt amb les necessàries vies de comunicació terrestre i de transport d'energia i d'aigua, configuren un territori on l'activitat agrària, a més de la pèrdua de terres llaurades, experimenta una forta pressió pròpia d'espais periurbans (esmicolament de finques, destrucció de xarxes de camins, abocaments incontrolats, robatoris, etc.) com el que s'acaba configurant al Camp de Tarragona especialment a les comarques del Tarragonès, el Baix Camp i l'Alt Camp.

Aquesta situació i els previsibles creixements industrials i turístics configuren un territori, en aquestes tres comarques, on caldria delimitar i preservar l'espai agrari des d'una visió estratègica i de futur. Si no es fa, l'esmicolament de les explotacions agràries serà de tal magnitud que farà inviable un plantejament sectorial coherent i amb perspectives de futur, cosa que generarà un contínuum construït sobre la pèrdua de terres de conreu, de connectors biològics, del caràcter dels municipis, etc. A un ritme de pèrdua de terres llaurades de 800 ha/any, si es continua igual, és previsible que entre els anys 2050 i 2060 s'hagin reduït a la meitat les terres disponibles actualment.

3.3. *El delta de l'Ebre*

Una tercera referència a indrets interessants amb espais agraris correspon al delta de l'Ebre:

Cap de les zones tractades específicament en aquesta obra presenta una tan notable acumulació de motius d'interès, d'inquietud i de controvèrsia com el delta de l'Ebre [...]. El delta de l'Ebre és una extensa plana al·luvial de 280 km², filla de les aportacions traginades secularment per l'Ebre. [...] El delta de l'Ebre se'ns ofereix com el resultat d'un balanç, favorable al riu, entre els al·luvions contínuament aportats pels curs d'aigua i les terres contínuament erosionades pels corrents marins [...]. El delta actual és del tot incomprensible sense veure les transformacions infraestructurals introduïdes per l'agricultura. Les necessitats agrícoles han establert una xarxa

d'irrigació i de drenatge formidable que ha modificat substancialment, si no l'estructura geològica de l'indret, sí el paisatge vegetal i la distribució de la vida animal.

Aquesta descripció ha continuat vigent fins avui, en què la problemàtica derivada de l'aigua ha estat una constant especialment a les darreres dècades, en les quals s'han plantejat transvasaments —alguns de dut a terme, d'altres en projecte—, però que d'una manera o d'una altra dificulten la garantia d'un cabal ecològic al riu Ebre en el seu tram final, com és el Delta. Menys cabals, menys aportacions de llims interceptats pels pantans; la conseqüència és clara: un retrocés de la superfície del Delta i una intrusió riu amunt d'aigua salada procedent del mar.

La superfície de terres llaurades per al període 1982-2009 globalment, per a les dues comarques que configuren el Delta, s'ha reduït cap a 10.789 ha. Pel que fa a les terres llaurades de secà, han sofert una davallada del 13,5 % (19.943 ha), especialment al Baix Ebre, amb quasi 13.530 ha. Per contra, la comarca del Montsià pràcticament ha incrementat la superfície de terres llaurades de regadiu (121 %), amb 3.263 ha. En definitiva, la superfície de conreu s'ha mantingut, si bé hi ha hagut una transformació de terres de secà en regadiu.

TAULA 10. Evolució de la distribució de les terres llaurades al delta de l'Ebre

Comarca	Secà (ha)		Regadiu (ha)		Evolució superfície		Evolució superfície total (ha)	Evolució superfície (%)
					Secà (ha)	Regadiu (ha)		
	1982	2009	1982	2009	1982-2009	1982-2009	1982-2009	1982-2009
Baix Ebre	30.635	17.105	13.535	17.473	- 13.530	+ 3.938	- 9.592	- 21,72
Montsià	22.002	15.589	13.636	18.852	-6.413	+ 5.216	- 1.197	- 3,36
Total àmbit	52.637	32.694	27.171	36.325	- 19.943	+ 9.154	- 10.789	- 13,52

Font. Idescat i Cens Agrari.

Els conreus s'han vist afectats per espècies invasores, especialment des de finals dels anys noranta. Per exemple, el cargol poma (*Pomacea sp.*), una espècie invasora introduïda a l'Ebre que l'any 2008 va començar a fer estralls considerables als arrossars del Delta i que més recentment ha estat detectada en uns arrossars de Palau-sator (Baix Empordà). Altres invasors, com el musclo zebra, el cranc americà, la mosca negra, etc. malmeten conreus, fan desaparèixer espècies autòctones, destrueixen estructures

agràries com els marges de la xarxa de reg i generen problemes molestos per als habitants.

L'any 1996, l'informe del Consell de Protecció de la Natura sobre el Pla Director de Coordinació del Delta de l'Ebre (Montsià, Baix Ebre)³⁴ posava de manifest que «atesa la singularitat i l'homogeneïtat del medi físic i l'activitat agrícola, el delta de l'Ebre reuneix les condicions per constituir-se en parc agrari [...]». Aquesta recomanació a hores d'ara encara no s'ha concretat.

3.4. *Alt Pirineu i Aran*

Es tracta d'un quart territori emblemàtic en el qual el despoblament i el retrocés de l'activitat agrària han estat molt importants.

En la *Memòria del Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran* es pot llegir:

[...] durant l'edat mitjana, els Pirineus van patir una autèntica superpoblació que va generalitzar l'agricultura en condicions de muntanya, bàsicament de cereal i de patates, però també de petits horts i fins i tot de vinya. Les solanes van ser transformades en estretes terrasses de conreu subjectes per murs de pedra seca i els conreus s'enfilaven muntanya amunt, pertot arreu. El despoblament d'aquest darrer segle, l'entrada dels Pirineus a l'economia capitalista i l'orientació ramadera consegüent van comportar l'abandonament de l'agricultura i l'embosquinament de tot o, en el millor dels casos, la conversió en pastures. Avui, aquella obra humana colossal de pedra seca són matolls i espinals amb un elevat risc d'incendi que, amb el nostre clima, no arriben a esdevenir un bosc madur. Aquells horts de tots els pobles s'han perdut. En l'actualitat, l'espai agrícola és absolutament minoritari al Pirineu i es concentra a les escasses depressions i al sòl planer de fons de vall, en els terrenys més aptes, però on ha de competir amb altres sectors que pugnen pel mateix sòl —la construcció i la indústria— i que, per raó de la seva major rendibilitat, estan en disposició de pagar un major preu pel sòl. L'abandonament principal de sòl agrícola s'ha produït a les valls laterals i zones més enlairades on la climatologia i les condicions orogràfiques (feixes poc accessibles i difícils de treballar amb maquinària) penalitzaven més la productivitat. Aquests terrenys han estat transformats en prats, en els millors dels casos, quan no abandonats a l'avenç del bosc. L'escassa activitat agrària en la meitat del vessant ha esdevingut una característica de gran importància paisatgística, però de molt difícil manteniment. Igual que ha passat amb l'espai agrícola, el despoblament de la muntanya i la davallada del sector primari també han comportat un

34. CONSELL DE PROTECCIÓ DE LA NATURA, «Informe del Consell de Protecció de la Natura sobre el Pla Director de Coordinació del Delta de l'Ebre (Montsià, Baix Ebre)», a *Memòria 1994-1995*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, 1996, p. 40.

notable abandonament de moltes pastures culminals d'estiu i, encara més, dels prats dels vessants de muntanya. La ramaderia s'ha concentrat al fons de la vall i les antigues pastures o bé s'han embosquinat o, en ser menys aprofitades, han anat disminuint el seu potencial farratger tant en quantitat com en qualitat. Catalunya està perdent, d'aquesta manera, un recurs valuós. L'abandonament del sòl agrícola i de les pastures més alteroses juntament amb l'augment generalitzat del bosc, avui molt lluny de la intensa explotació que tingué en altres èpoques, comporta la pèrdua del mosaic camp-prat-bosc en favor d'un continu forestal, una homogeneïtzació de la muntanya que té importants conseqüències paisatgístiques (pèrdua de potencial turístic, el principal recurs de l'Alt Pirineu i Aran) i ecològiques (pèrdua de biodiversitat).³⁵

Bona part de la superfície sense vegetació, amb el transcurs dels anys es va emboscant. Pel que fa a la superfície de conreu, va disminuint, fet preocupant per la poca superfície existent i per l'escassa capacitat de produir productes vegetals. El que sí que ha crescut sensiblement és la superfície urbanitzada, amb un 163 %. És clar que la segona residència i les instal·lacions turístiques ho expliquen en bona part.

L'any 2011, mentre que els habitatges familiars principals eren 31.063, els secundaris eren 28.502 (41,76), i els buits, 8.683 (12,72 %). Dit d'una altra manera: més de la meitat dels habitatges (54,48%) no corresponien a habitatges familiars permanents.

TAULA 11. Usos del sòl a l'Alt Pirineu i Aran

Any	Superfície forestal			Sense vegetació	Conreus		Urbanitzat i altres*	Total
	Boscós	Bosquines	Altres		Secà	Regadiu		
2001	174.618	80.338	235.757	48.000	25.663	6.238	5.438	576.065
2016	249.770	161.425	114.734	11.709	23.745	5.812	8.891	575.086
2016/2001 (ha)	+ 75.152	+ 81.087	- 121.023	- 36.311	- 1.918	- 426	+ 3.453	—
2016/2001 (%)	+ 143,03	+ 200,93	- 51,33	- 75,60	- 7,41	- 7,80	+ 163,50	—

* Sòl urbà, urbanitzable i infraestructures.

Font: Idescat.

35. *Memòria del Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, 2006, apartat 4.1.2.

TAULA 12. Usos del sòl a l'Alt Pirineu i Aran (resum)

<i>Any</i>	<i>Superfície forestal</i>	<i>Sense vegetació</i>	<i>Conreus</i>	<i>Urbanitzat i altres*</i>	<i>Total</i>
2001	490.713	48.000	31.901	5.438	576.065
2016	525.929	11.709	29.557	8.891	575.086
2016/2001 (ha)	+ 35.216	- 36.311	- 2.344	+ 3.453	—
2016/2001 (%)	+ 107,17	- 75,23	- 7,34	+ 163,50	—

*Sòl urbà, urbanitzable i infraestructures.

Font: Idescat.

El canvi climàtic ha portat el Pirineu a incrementar la plantació de vinya enfront de les dificultats previsibles de zones tradicionals com el Penedès. En els darrers quaranta anys, ha provocat que la verema es dugui a terme, aproximadament, deu dies abans del que es feia fa dues dècades i a més ha fet previsible la disponibilitat d'aigua per a la irrigació dels conreus, inclosa la vinya.

Algunes empreses fan proves amb varietats per tal que no els agafi desprevinguts. L'Institut Català de la Vinya i del Vi (Incavi) considera que reduir la solució del problema del canvi climàtic a la deslocalització de la vinya seria un error, i per això hi ha equips de recerca treballant en noves tècniques de cultiu per assegurar la viabilitat futura del sector sense haver de traslladar cultius. Tot i així, la recerca de cotes més altes per plantar-hi vinya s'està fent. L'Incavi mateix va signar el 2009 un conveni per recuperar varietats autòctones del Pallars Sobirà.³⁶

També s'està recuperant el conreu de poma de muntanya, a partir de projectes concrets assessorats per l'IRTA. Aquest cultiu havia estat de referència a gran part del Pirineu, ja que l'alta muntanya dona un color i una duresa especial a les pomes, amb la qual cosa s'obté un fruit d'una gran qualitat.

36. *El Punt-Avui*, 6 d'octubre de 2011 [en línia]. <<http://www.elpuntavui.cat/noticia/article/1-territori/11-mediambient/460672-el-canvi-climatic-amenaca-el-futur-de-la-vinya-a-catalunya.html>>

[Consulta: 28 octubre 2018]

3.5. *Pla de Girona i plana selvatana*

Es tracta de dues planes al·luvials que configuren el que es pot denominar periurbà sud de Girona, amb una llarga tradició agrícola i separades pel riu Onyar. Aquest periurbà el conformen un total de disset municipis: deu de la comarca del Gironès i set de la comarca de la Selva.³⁷

La seva extensió és d'aproximadament 50.000 ha i 61.000 habitants i hi conviuen setanta-dues granges lleteres —amb els seus camps de conreu—, les principals xarxes de comunicació (N-2 i AP-7), el tren regional i el tren d'alta velocitat, infraestructures elèctriques d'alta tensió i serveis de gran magnitud com l'aeroport de Girona, la Central Integrada de Mercaderies de la Selva (CIM) i el Punt d'Inspecció Fronterer (PIF) a l'aeroport.

Tot i la forta pressió urbanística, logística i viària que afecta aquest territori, les setanta-dues explotacions lleteres (9 % de les lleteres de Catalunya) produeixen aproximadament el 37 % de la llet de la demarcació de Girona i el 17 % de la quota lletera de Catalunya³⁸ i generen 300 llocs de treball directes i al voltant de 700 d'indirectes. La superfície dedicada al cultiu és el 37 % de l'àrea, un 5 % de la qual és gestionada pel sector lleter. Un total de 2.545 ha es destinen a la producció d'aliments per a la cabana lletera. La majoria de productes per a complementar la producció pròpia provenen de comarques amb excedents farratgers com Osona i l'Alt Empordà. Aquest fet fa evident la reduïda base territorial de les explotacions ramaderes.

Les zones urbanitzades cobreixen el 30 % de l'àmbit. Pel que fa a les diferents categories del sòl no urbanitzable delimitades pel Pla Territorial Parcial de les Comarques Gironines, un 45 % està considerat de protecció especial —àrees que es corresponen amb la superfície forestal i/o espais amb una funció bioconnectora—, el 12 % es considera sòl de protecció territorial d'interès paisatgístic i agrícola i el 10 % restant s'inclou en sòl de protecció territorial amb interès logístic, o com a corredor

37. Cristina TOUS, Anna ROCA i Marc XIFRA, «Base territorial de les explotacions lleteres al periurbà sud de Girona i pla pilot de dinamització d'un mercat de terres», Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Direcció General d'Economia Cooperativa i Creació d'Empreses, Fundació Agroterritori, 2010 (treball no publicat); Cristina TOUS, «Limitacions territorials per al sector lleter a l'espai periurbà al sud de Girona», a *Perspectives de l'espai agrari periurbà*, Barcelona, Fundació Agroterritori, 2013.

38. Dades del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació (2009).

d'infraestructures, o bé com a sòl de protecció preventiva. En definitiva, el 10 % del territori queda classificat sota una categoria que es pot considerar com a «possible futur sòl urbà o logístic» i que es concentra a la perifèria de la ciutat de Girona, sobre el principal corredor d'infraestructures i vies de comunicació de l'àrea, a la perifèria de les capitals dels municipis de l'àrea i en algunes urbanitzacions existents.

El resultat, a més de la previsible pèrdua de sòl de conreu en els propers anys, serà aquest: un 29 % de les granges lleteres ja estan situades molt a prop dels nuclis urbans o industrials, un 25 % estaran amenaçades en desenvolupar-se la categoria de «possible futur urbà o logístic». Un 24 % de les explotacions lleteres estan dins de la categoria de protecció territorial d'interès paisatgístic i agrícola i el 22 % restant se situen en sòl de protecció especial.

TAULA 13. Usos del sòl al Gironès i a la Selva

	<i>Superfície forestal</i>	<i>Sense vegetació</i>	<i>Conreus</i>	<i>Urbanitzat i altres*</i>	<i>Total</i>
2001	112.245	6.177	27.831	11.098	157.246
2016	112.964	5.320	24.313	14.645	157.242
2016/2001 (ha)	+ 719	- 850	- 3.518	+ 3.547	—
2016/2001 (%)	+ 100,64	- 86,12	- 87,36	+ 131,96	—

*Sòl urbà, urbanitzable i infraestructures.

Font: Idescat.

És evident que el sòl sense vegetació es va emboscant fins a incrementar la superfície forestal, mentre que la superfície urbanitzada i la de les infraestructures creixen en detriment de la superfície de conreu, que té una pèrdua mitjana de 220 ha/any, mentre que la superfície urbanitzada i les infraestructures s'incrementen amb una mitjana de 222 ha/any.

En definitiva, es tracta d'un territori molt segmentat per les infraestructures, que creen veritables murs que impermeabilitzen la mobilitat agrícola, i, a més, els creixements urbans, industrials, logístics previstos amenacen la continuïtat de moltes explotacions. Aquesta situació s'agreuja amb l'aplicació de la PAC pel que fa a la desaparició de les quotes lleteres que controlaven la producció de llet. Aquesta situació generarà contínuums urbans, pèrdua de sòls productius i esmicolament territorial. A tot

això cal afegir-hi la necessitat d'una gestió adequada de les dejeccions ramaderes en què tingui un paper important una gestió destinada a minimitzar la seva producció per a un nou i més eficient maneig de la cabana.

Un altre factor a tenir present és la presència en aquest territori d'una important indústria càrnia al voltant del porc, en bona part amb bestiar transportat en cent cinquanta camions diaris procedents de granges d'altres indrets com ara altres comarques de Catalunya, Aragó, el País Valencià i el sud de França. La comarca de la Selva té quatre escorxadors. A la població de Riudellots hi arriben diàriament al voltant de 25.000 porcs per a ser sacrificats (5,6 milions de sacrificis l'any) i transformats en diversos productes alimentaris. Riudellots s'ha convertit en el segons municipi d'Europa per on passen més porcs cada dia.

El futur agrari del periurbà sud de Girona passa per racionalitzar la cabana de vaquí productor de llet en funció de la capacitat d'autoproveir-se de l'alimentació necessària, d'analitzar en profunditat la indústria càrnia i el que representa pel que fa a impactes derivats de la mobilitat de bestiar, residus generats, qualitat de les aigües i aspectes de tipus social que afecten les empreses, entre les quals s'han denunciat falses cooperatives de treballadors amb horaris draconians i sous baixos. No s'ha d'oblidar que si es vol mantenir un espai agrari actiu i amb una estructura de paisatge en mosaic cal replantejar els creixements urbans, logístics i industrials.

4. ELS ESPAIS AGRARIS, IGNORATS O OBLIDATS?

Quan s'ha volgut intervenir en el territori agrícola per preservar-lo i gestionar-lo, s'ha constatat que el Parlament de Catalunya no ha dotat d'eines per poder-ho fer a l'empara d'una llei específica que fos el suport sobre el qual concretar i desenvolupar actuacions en un territori. Després de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya de l'any 1979, el 1983 s'aprova la Llei de política territorial, que recull diverses figures i continguts per al planejament territorial. Sembla, però, que inicialment hi ha interès a aprovar el planejament sectorial: Pla de Carreteres de Catalunya (1985 revisat el 1995), Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) (1992), Pla de Sanejament de Catalunya (1996), Pla Hidrològic de les Conques Internes de Catalunya (1999), Pla Territorial Sectorial d'Equipaments Comercials (2001, revisat 2005), Pla de Ports de Catalunya (2001, revisat 2007), Pla d'Aeroports, Aeròdroms i Heliports de Catalunya (2003), Pla per al

Dret a l'Habitatge 2004-2007 (2004), Pla de l'Energia a Catalunya 2006-2015 (2005), Pla d'Infraestructures de Transport de Catalunya 2006-2026 (2006), Pla de Transport de Viatgers de Catalunya 2008-2012 (2008), etcètera. I el Pla Sectorial Agrari? Hi ha plans sectorials que desenvolupen les seves corresponents legislacions específiques, com, per exemple, la Llei d'espais naturals (1985), la Llei d'intervenció integral de l'Administració ambiental (1998), la Llei d'urbanisme, la Llei de barris (2004) o la Llei d'informació geogràfica (2005). Pel que fa als espais agroramaders, aquesta legislació no ha acabat de concretar-se en els darrers quaranta anys. És veritat que, pel que fa als espais forestals, hi ha la Llei de forestal (1998), però els altres espais agraris (agrícoles i ramaders) continuen trobant-se en total desemparament. Amb tota facilitat podem afirmar que l'espai agroramader no ha estat d'interès prioritari per als governants i els parlamentaris durant aquest període.

Si bé no s'ha vist la necessitat de dotar aquest espai d'una llei específica, ni d'un pla sectorial, sí que ha estat motiu de reiterades referències en tota mena de pactes, resolucions parlamentàries, acords de govern, etc. Recordem algunes referències en què s'explicitava la necessitat de redactar una llei i un pla sectorial agrari:

— El 29 de novembre de 1990, en ple debat de la redacció del PEIN, apareixen unes declaracions al diari *El Observador*³⁹ en què s'indicava la necessitat de tenir també un Pla d'Espais d'Interès Agrari (PEIA) com a resposta a la necessitat de preservar els millors sòls de conreu de la seva incorporació al procés urbà.

— La Llei de 1995 del PGTC estableix la conveniència que el Pla Territorial Sectorial dels Sòls d'Especial Interès Agrícola els delimiti i n'especifiqui la protecció.

— La Llei d'orientació agrària del 2001 també considera els espais agraris, per bé que no en fa un desenvolupament normatiu específic.

— El Pacte del Tinell —acord de govern de la VII Legislatura (2003-2006)— estableix el compromís de formular i aprovar inicialment el Pla Territorial Sectorial d'Espais Agraris el desembre de 2005, així com un catàleg d'espais d'especial interès agrari.

— En el Decret 659/2006, del 27 de desembre, de reestructuració del Departament d'Agricultura, Alimentació i Acció Rural, apareix de manera explícita com a funció de la Direcció General de Desenvolupament Rural: Art. 16i: Fixar la política del sòl agrari i

39. *El Observador*, 29 de novembre de 1990.

la seva gestió per al desenvolupament integral i la protecció del món rural; art. 16k: Ordenar i fomentar l'agricultura periurbana.»

— En el Pacte Nacional per a les Infraestructures que s'ha d'executar en l'horitzó del 2020, signat el 16 d'octubre de 2009, una vegada més es fa menció del Pla Territorial Sectorial Agrari. En concret, s'hi refereix la mesura 113, «Protecció dels espais d'interès agrari».

— La resolució 671/VIII del Parlament de Catalunya, dins del debat sobre el món agrari (14 d'abril de 2010), diu en el seu punt 1.6: «Desenvolupar, en el marc del Pla territorial general de Catalunya, el Pla territorial sectorial agrari», i en el punt 1.7: «Presentar al Parlament un projecte de llei d'espais agraris que estableixi la definició jurídica del terme “espai agrari” i determini les finalitats d'ordenació d'aquests espais, per tal de poder-los preservar, ordenar i gestionar, i que doti el sistema dels recursos econòmics i humans necessaris.»

— La Llei 3/2012, del 22 de febrer, de modificació del text refós de la Llei d'urbanisme, aprovat pel Decret legislatiu 1/2010, del 3 d'agost, estableix entre altres coses que «en el termini d'un any, el Govern haurà d'iniciar els treballs d'elaboració del Pla territorial sectorial agrari».

El Consell de Protecció de la Natura de la Generalitat de Catalunya, en el seu dictamen sobre el Pla Territorial General de Catalunya emès l'1 de juliol de 1993, deixava clar que «els sòls agrícoles haurien d'ésser definits i cartografiats, especialment els que ocupen sòls de qualitat, per tal de preservar-los, regenerar-los i promocionar-los, sense demèrit del que posteriorment el pla sectorial pugui acabar definint i concretant a una escala més pròxima a la realitat».

Aquests aparents compromisos i recomanacions no han arribat a concretar-se a partir d'una legislació general (Llei d'espais agraris) ni amb una legislació específica, com podria ser la referida a un fons o banc de terres, ni han fet possible l'existència d'un pla sectorial agrari. Els espais agraris són ignorats o oblidats?

El 17 i el 18 de gener de 2008 va tenir lloc a Girona un seminari amb l'objectiu de promoure la redacció d'una llei d'espais agraris a Catalunya. El seminari el va organitzar la fundació Agrotèrritori i es titulava «La futura llei d'espais agraris». Un cop llançada la demanda, per part de diferents ponents, recollint reivindicacions que es feien en aquest respecte des de feia anys, corresponia al Govern de la Generalitat moure peça. La resposta va ser clara, i en la mateixa jornada. Tant el conseller de Política Territorial i Obres Públiques, Joaquim Nadal, com el conseller d'Agricultura, Alimentació i Acció

Rural, Joaquim Llena, no van rebre amb gaire bons ulls la petició de la futura llei d'espais agraris. Ambdós consellers optaven per aprovar menys lleis i aplicar-ne més.⁴⁰

Vegem dues referències que reafirmen la necessitat de la llei i del pla sectorial agrari. L'una correspon al dictamen del CESE sobre l'«agricultura periurbana»⁴¹ i recorda que «és necessari introduir en la societat la “cultura del sòl” com a recurs limitat i com a patrimoni de difícil recuperació una vegada destruït» i que «és imprescindible que tots els estats membres disposin i apliquin instruments de gestió del sòl agrari periurbà que impedeixin processos especulatius que afavoreixin l'abandonament del sòl agrícola». L'altra pertany a la Carta de l'Agricultura Periurbana,⁴² que estableix com un dels objectius (el d): «Que els sòls periurbans de valor agrícola es classifiquin com a sòl agrícola, amb independència que estiguin o no en explotació, entenent que “sòl agrícola” és una categoria finalista, de la mateixa manera que ho és la de “sòl urbà”.»

Pel que fa al banc o fons de terres, no hi hagut mai una proposta sorgida des del Govern de la Generalitat, tot i les reiterades demandes i la necessitat de fer possible la transparència en el mercat de terres, possibilitar el creixement de la dimensió territorial de determinades explotacions agràries amb superfície no suficient i facilitar l'accés a la terra per part de la nova pagesia.

La manca d'una legislació d'àmbit català ha fet que alguns municipis hagin impulsat des del seu espai local bancs, fons, borses o inventaris de terres i mecanismes per afavorir l'accés a la terra i evitar tenir terres de conreu abandonades en el seu terme. Alguns d'aquest exemples són el Banc de Terres del Node Garraf—que forma part de l'Agència de Desenvolupament del Garraf—, el Banc de Terres de Torrelles de Llobregat, el Banc de Terres del Baix Camp, la Borsa de Terres de la Selva del Camp, la Borsa de Terres de Vilalba dels Arcs, etc.

40. Sònia CALLAU *et al.* (ed.), *La futura llei d'espais agraris de Catalunya*, Barcelona, Documenta Universitaria, 2008.

41. Dictamen NAT/2004-CESE 1209/2004, del 16 de setembre de 2004, sobre agricultura periurbana. CESE [en línia]. <<https://www.parlament.cat/document/intrade/43410>> [Consulta: 1 novembre 2018]

42. Carta de l'Agricultura Periurbana. Aprovada inicialment el 9 de setembre de 2010 [en línia]. <<http://www.agroteritori.org/web2/wp-content/uploads/2014/05/Carta-de-lAgricultura-periurbana.pdf>> [Consulta: 1 novembre 2018]

Altres iniciatives a destacar són la Xarxa de Custòdia del Territori⁴³ i Terra Franca,⁴⁴ que fan intermediació entre propietaris de terres i pagesos i fins i tot ells mateixos actuen com a gestors de terres a partir d'un acord amb els propietaris.

5. QÜESTIONS SENSIBLES

5.1. *Els regadius, projectes transformadors*

La transformació de qualsevol sòl de secà en regadiu representa un factor de canvi molt important: transformació paisatgística i de la biodiversitat d'aquell territori on s'ha implantat; transformació en la manera de fer de la pròpia pagesia —que ha de modificar el seu «saber fer» i adaptar-lo a les noves circumstàncies i maneres de cultivar— i transformació en part de la societat, que moltes vegades no acaba d'assumir, o no veu suficientment justificat, el pas d'unes terres de conreu de secà a regadiu.

Altres actuacions, molt importants, han consistit a fer el reg més eficient incorporant el reg a pressió i perfeccionant el sistema de regulació i conducció de les aigües per evitar pèrdues i millorar la distribució.

La superfície de regadiu a Catalunya és de 309.000 ha, que representen el 26 % de la superfície agrícola utilitzada (SAU). Aquest percentatge suposa 42 ha de superfície regable disponible per cada mil habitants, quasi la meitat del que correspon al conjunt de l'Estat espanyol, que se situa en 72 ha.

Els regadius més antics es remunten a l'època dels romans i especialment dels àrabs i continuen en els segles XII, XIII, XIV i XIX. Al començament del segle XX es van construir el canal del marge esquerre de l'Ebre, el pantà de Riudecanyes i el canal d'Aragó i Catalunya. Dins del primer terç del segle XX es van construir les primeres impulsions d'aigua amb bombament, que van permetre regar zones situades a cotes superiors als punts de captació. A partir dels anys quaranta, mentre l'Estat espanyol

43. <<http://custodiaterritori.org/>> [Consulta: 1 novembre 2018]

44. <<http://www.terrafranca.cat/>> [Consulta: 1 novembre 2018] «Després de sis anys de treball en la promoció de nous models de relació entre propietaris i persones emprenedores per a la instal·lació de projectes agroecològics en el món rural, l'equip de l'associació Terra Franca constata una gran dificultat en la posada en pràctica d'experiències reals, per diferents motius, i atura la seva actuació» (acord dels socis del 21 de gener de 2018).

impulsa una política per incrementar sensiblement les terres de regadiu, passant d'1,5 milions d'hectàrees el 1940 a 2,8 milions el 1980, a Catalunya només es van transformar unes 16.000 ha.

A la dècada dels vuitanta, la Generalitat de Catalunya fa importants actuacions en matèria de regadius. A partir de la publicació de la Llei 5/1990, del 9 de març, d'infraestructures hidràuliques a Catalunya, s'inicia un ambiciós programa de nous regadius i modernització de regadius tradicionals.

TAULA 14. *Modernització i nous regadius als anys vuitanta del segle XX*

<i>Lloc</i>	<i>Hectàrees</i>	<i>Modernització</i>	<i>Nou regadiu</i>
Móra la Nova	270	×	
Sant Jaume de la Torre de l'Espanyol	490	×	
Benissanet	360	×	
Ampliació del reg d'Ascó. Zona 2	450	×	
Revestiment dels canals i séquies principals del delta de l'Ebre	—	×	
Zona regable a la conca del riu Montsant	2.300		×
Reg amb aigües regenerades de Reus de la Comunitat de regants de Molinet	340		×
Reg del Pinell de Brai	790		×
Reg del Molar	80		×
Total (ha)	5.080	1.570	3.510

Font: Joan ANGLÈS, «El Pla de regadius de Catalunya», *Quaderns Agraris*, núm. 34 (2013), p. 47-62. ICEA.

TAULA 15. *Modernització i nous regadius als anys noranta del segle XX*

<i>Lloc</i>	<i>Hectàrees</i>	<i>Modernització</i>	<i>Nou regadiu</i>
Freginals	750		×
Garrigues sud	10.600		×
Algerri-Balaguer	7.500		×
Rasquera i el Perelló	1.300		×
Zona oriental de la Terra Alta	9.000		×

Segrià sud	7.000		×
L'Albi	340		×
Flix	1.000		×
Estació depuradora d'aigües residuals (EDAR) de la Sénia	355		×
L'Espluga Calva	153		×
Ampliació del Molinet de Reus	94		×
EDAR de Blanes	60		×
Progrés de Vinebre (reg a pressió)	268	×	
Ginestar (reg a pressió)	635	×	
Les Planes i Aixal·les a Flix (reg a pressió)	257	×	
El Vilosell (reg a pressió)	108	×	
Total (ha)	39.420	1.268	38.152

Font: Joan ANGLÈS, «El Pla de regadius de Catalunya», *Quaderns Agraris*, núm. 34 (2013), p. 47-62. ICEA.

TAULA 16. Modernització (xarxa de reg a pressió) als anys 2000

Lloc	Hectàrees	Modernització	Nou regadiu
Pantà de Riudecanyes	1.900	×	
Pantà dels Guiamets	1.900	×	
Actuacions a la Ribera d'Ebre	1.077	×	
Diverses comunitats de base del canal d'Aragó i Catalunya	7.578	×	
Comunitat de Pinyana a Alcarràs	1.530	×	
Rec dels Quatre Pobles a l'Alt Urgell	535	×	
Comunitat de Regants de Vila-sec-Cogoll a Alcover	190	×	
Total (ha)	14.710	14.710	—
Modernització (regulació i conducció d'aigua per gravetat) anys 2000			
Canal d'Aragó i Catalunya, canals d'Urgell, delta de l'Ebre, Baix Ter i Muga	—	×	—

Font: Joan ANGLÈS, «El Pla de regadius de Catalunya», *Quaderns Agraris*, núm. 34 (2013), p. 47-62. ICEA.

Amb la publicació del Reial decret 329/2002, del 5 d'abril, pel qual s'aprova el Pla Nacional de Regadius, i del Reial decret 1725/2007, pel qual s'aprova el Pla de Xoc, s'han dut a terme diverses obres de modernització amb cofinançament de l'Estat espanyol.

L'any 2006 «es van iniciar les obres de regadiu de Xerta-Sénia, de 16.480 ha. També es varen adjudicar les obres de la captació i impulsó de l'Aldea-Camarles, de 4.879 ha, i la xarxa de distribució del regadiu d'Oliana, que forma part del pla de regadius de compensació de l'entorn de l'embassament de Rialp, de 3.361 ha. Aquestes obres, juntament amb el Segarra-Garrigues, són les grans actuacions de nous regadius que s'han anat duent a terme durant la dècada del 2010».⁴⁵

Pel que fa a la modernització i l'ampliació de regadius, cal fer esment, al començament de la dècada de 2010, dels de la conca de Tremp, de 4.634 ha, de la modernització del reg de Valls, de 360 ha, i de la continuació de l'entubament de les xarxes de reg per gravetat del delta de l'Ebre, de 27.000 ha, i del Baix Ter, de 8.000 ha. També hi ha els projectes de modernització de les comunitats de base del Canal d'Aragó i Catalunya i la modernització de les zones regables dels canals d'Urgell, de 75.000 ha, i de Pinyana, de 13.500 ha.

El Pla de Regadius de Catalunya (PRC) 2008-2020 preveu la transformació de 115.000 ha de nous regadius, 55.000 de les quals són de dotació completa i 60.000 ha són a dotació de suport. Es passarà a tenir 424.000 ha de regadiu, és a dir, el 36 % de la SAU. Per a més enllà del 2020 es preveu arribar a les 441.000 ha, que correspondrien al 38 % de la SAU.

Pel que fa a la modernització de regadius, el PRC té previst aplicar-la en 175.000 ha de regadius tradicionals, cosa que suposarà haver-ho fet en el 71 % dels regadius tradicionals. Per a més enllà del 2020, es preveu modernitzar 71.282 ha més, i així s'arribarà al 97 % de la superfície de reg tradicional modernitzat.

Els regadius sorgeixen com una necessitat per a un sector estratègic com és l'agricultura per tal de produir aliments que redueixin la dependència exterior per al subministrament de la demanda de la població de Catalunya.

45. Joan ANGLÈS, «El Pla de Regadius de Catalunya», *Quaderns Agraris*, núm. 34 (2013), p. 47-62.

A ningú se li escapa que si el regadiu es planteja com un factor estratègic per garantir un màxim proveïment d'aliments, cal fomentar una política agrària que incentivi determinats conreus sobre d'altres. La producció d'hortalisses i fruites és fonamental i el plantejament del consum de carn —i, amb ell, la necessitat de superfície de regadiu per produir farratge— ha de ser un element de debat seriós, i més quan bona part de la producció farratgera es destina a l'exportació.

El debat alimentari a l'entorn de models de dieta, de polítiques d'autoabastament i d'autoconsum, el canvi climàtic i la disponibilitat de recursos hídrics en un futur no gaire llunyà ha de ser un fet imprescindible que no es pot defugir ni en l'àmbit polític, ni en el tècnic, ni en el social.

La denominada «química verda», en el futur, proporcionarà multitud de productes no alimentaris, com poden ser biocombustibles, dissolvents, lubricants, plàstics i materials diversos, que substituiran les matèries primeres no renovables i participaran en l'esforç per reduir les emissions de gasos d'efecte hivernacle. Aquestes produccions competiran amb les dels productes alimentaris en la utilització de recursos naturals.⁴⁶

L'aigua és vida. Vida per a la pagesia que conrea els camps, vida per a la flora i fauna que hi va associada, vida per a les persones per l'ús domèstic. Cercar l'equilibri és un veritable compromís que no està exempt de dificultats, tal com s'ha pogut comprovar en les lluites del transvasament i regulació del cabal ecològic de l'Ebre o en les obres dels nous regadius del canal Segarra-Garrigues.⁴⁷

És també problemàtic l'entubament de xarxes de reg en regs tradicionals per la funció ecològica i paisatgística que fan en el traçat del reg i el seu entorn, on han esdevingut també un patrimoni agrari a considerar.

5.2. *La ramaderia una activitat problemàtica*

La ramaderia és una activitat que ha esdevingut problemàtica per al sector a causa de les contínues reconversions que ha de dur a terme, per la facilitat amb què els preus

46. Joan ANGLÈS, «El Pla de regadius de Catalunya», *Quaderns Agraris*, núm. 34 (2013), p. 47-62.

47. <<http://www.aiguaesvida.org/>>; <<http://www.aiguessegarragarrigues.cat/>>;

<<http://www.catdialeg.cat/canal-segarra-garrigues/>>;

<<http://agricultura.gencat.cat/ca/ambits/desenvolupament-rural/infraestructures->

[agraries/dar_regadius/regadiu-segarra-garrigues/](http://agricultura.gencat.cat/ca/ambits/desenvolupament-rural/infraestructures-agraries/dar_regadius/regadiu-segarra-garrigues/)> [Consulta: 1 novembre 2018]

esdevenen no rendibles ateses les seves fluctuacions derivades de la relació de les matèries primeres amb les variacions d'un mercat globalitzat i per les exigències de la mateixa agroindústria al sector productiu. A més, hi ha una problemàtica derivada de l'important consum d'aigua i de la producció de purins, aigües residuals i altres residus que generen, i que comporten elevades despeses per regenerar-los i convertir-los en fertilitzants, biogàs, aigües regenerades... A més, cal no oblidar que, segons la FAO, la producció de carn és responsable del 14,9 % de les emissions de carboni alhora que en els països en desenvolupament el consum de carn creix al voltant d'un 5-6 % a l'any. Aquesta dada fa que la ramaderia tingui un paper important en el canvi climàtic.

Sigui com sigui, juntament amb la gran agroindústria —que és molt potent a Catalunya— hi ha un increment de petits obradors que cerquen una relació directa entre el ramader i el consumidor.

Els problemes de la rendibilitat econòmica s'intenten resoldre incrementant el nombre de caps per explotació i mecanitzant determinats processos. En alguns casos, s'estableix una relació directa amb el carnisser per produir segons la seva demanda, tant canals de producte fresc com productes elaborats per comercialitzar directament el ramader.

Cal afegir a aquesta situació certs plantejaments que en alguns sectors socials agafen força, com és el de reduir o eliminar el consum de carn o el no consum de llet ni derivats, per raons de salut o per raons mediambientals, que són les que estan agafant força per afectar el conjunt del planeta. La petjada de carboni de la producció i transformació de la carn és molt important. «Si tots els habitants de la Xina consumissin la mateixa carn que nosaltres, seria insostenible. Tenim un problema de sostenibilitat, perquè mantenim una alimentació energèticament molt costosa.»⁴⁸

Analitzem la situació d'alguna ramaderia, com és el porcí, el boví i l'oví-cabrum.

5.2.1. Ramaderia porcina

Catalunya és un país de porcs amb una cabana de 7,6 milions de caps (garrins, porcs d'engreix i reproductors), que representa el 26 % del total de porcs de l'Estat espanyol,

48. Jesús Contreras, antropòleg, director de l'Observatori de l'Alimentació del Parc Científic de Barcelona.

distribuïts en un 58 % a la demarcació de Lleida, el 24 % a la de Barcelona, el 12 % a la de Girona i el 6 % a la de Tarragona. El 75 % de les explotacions d'engreix (que suposen el 64 % de la cabana porcina) té com a sistema de producció el d'integració no cooperativa,⁴⁹ és a dir, lligada a empreses agroindustrials (indústries càrnies o fabricants de pinso). Pel que fa a les explotacions reproductores (el 8 % de la cabana), són de propietat en un 70 %. En trenta-quatre anys (1982-2016), el nombre de caps de bestiar porcí s'ha quasi triplicat (292 %).

Les zones de l'Estat espanyol que segueixen Catalunya en nombre de caps de porcí són Aragó, amb 7 milions, i Andalusia, amb 2,6 milions (dades 2016). Catalunya es troba en una situació extrema en el context mundial pel que fa a densitat de caps per km², amb una densitat de 212,16 caps/km², superada solament per Holanda, amb 290,54 caps/km², i Dinamarca, amb 294,91 caps/km². Una densitat semblant té Bèlgica, amb 208,00 caps /km². Tots els altres països grans productors de porcí al món estan molt per sota d'aquestes densitats, com es pot veure a la taula següent:

TAULA 17. Densitat de porcí (caps/km²) en diferents països

<i>País</i>	<i>Caps de porcí*</i>	<i>Km²</i>	<i>Densitat</i>
Dinamarca	12.709.000	43.094	294,91
Holanda	12.065.00	41.526	290,54
Catalunya	6.819.477	32.144	212,15
Bèlgica	6.350.00	30.528	208,00
Vietnam	26.261.400	329.560	79,69
Alemanya	27.494.720	357.021	77,56
Espanya	25.494.720	505.956	50,39
Xina	482.398.000	9.596.960	50,27
França	13.487.588	547.030	24,66
Mèxic	16.201.625	1.972.550	8,21

49. El productor integrat aporta les instal·lacions (edificis, materials), n'assumeix les despeses associades (energia, aigua, reparacions, etc.) i la mà d'obra (familiar o assalariada) i es fa càrrec de la gestió dels residus generats (purins, cadàvers, etc.), però en aquest cas és l'integrador el que facilita els factors de producció (animals, aliments, medicaments, etc.). Hi pot haver algunes variacions segons el contracte que estableixin l'integrador i el productor.

Estats Units	64.775.000	9.629.091	6,73
Brasil	36.743.293	8.514.876	4,32
Canadà	12.879.000	9.976.140	1,29
Rússia	18.816.357	17.075.200	1,10

*Dades del 2013.

Font: *Explotacions ramaderes a Catalunya. Ponència del sòl no urbanitzable*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Territori i Sostenibilitat, Direcció General d'Ordenació del Territori i Urbanisme, 2016, p. 4.

TAULA 18. *Caps de bestiar porcí*

<i>Any</i>	<i>Caps</i>
1982	2.605.023
1989	3.827.632
1999	6.099.632
2009	6.748.688
2016	7.616.974

Font: Idescat i Observatori del porcí del DARP.⁵⁰

A aquesta quantitat de bestiar porcí propi cal afegir-hi l'entrada a Catalunya d'un nombre molt superior de bestiar, ja que els caps sacrificats en els escorxadors catalans se situen en els 21,6 milions, cosa que representa 1,8 milions de tones de carn sobre el total d'animals sacrificats. En el marc de la indústria agroalimentària, el porcí té un pes fonamental a Catalunya. L'agroindústria, en la qual s'inclou el sector porcí, representa el 3,6% del PIB català i el 18,6% del PIB industrial, i constitueix un dels sectors exportadors més dinàmics de l'economia catalana.

Catalunya exporta 0,27 milions de tones de productes carnis i n'importa 2,04 milions, cosa que representa una taxa de cobertura del 755 (7,55/1).⁵¹

50. Observatori del Porcí. DARP. Informe anual del sector porcí 2016.

51. Taxa de cobertura = (Exportació/importació) × 100.

Països on s'exporta: un 17 % a la Xina, un 16 % a França, un 10 % a Itàlia...

Països d'on s'importa: un 25 % de França, un 18 % dels Països Baixos, un 13 % de Polònia...

Tot aquest moviment de producció i d'escorxadors lligats a la producció pròpia i sobretot a produccions foranes genera un gran consum d'aigua i de purins i aigües residuals que cal depurar.

En la introducció d'un informe del Síndic de Greuges de Catalunya⁵² es manifesta:

La contaminació de les aigües per un excés de nitrats provinents dels purins és certament una problemàtica complexa. Fins al dia d'avui, tot i els esforços de l'Administració i del sector ramader, no s'ha avançat significativament en aquesta qüestió. Prova d'això és que, malgrat la regulació existent i la declaració de determinades zones com a vulnerables per la contaminació de nitrats, una part del territori continua contaminat per nitrats, amb les conseqüències que comporta aquest fet per al medi ambient i la salut de les persones.

El Síndic de Greuges també recull la constatació d'un informe del Grup de Defensa del Ter en què manifesta que «el mapa d'excés de producció de nitrogen d'origen agrari és molt coincident amb el mapa de masses d'aigua afectades per excés de nitrats i amb el mapa de zones declarades vulnerables».

Sembla que una manera de reduir l'impacte que suposen les dejeccions ramaderes dins el procés de producció ha de ser en origen, és a dir, dins de la mateixa granja on s'originen. A banda d'una bona gestió del volum d'aigua, avui dia, l'alimentació és una bona manera de reduir la quantitat de nitrogen i d'altres nutrients presents en les dejeccions. Des de fa uns quants anys, al mercat hi ha pinsos que permeten un ús més eficient del nitrogen de la proteïna amb què s'alimenta el bestiar, amb la qual cosa s'aconsegueix una reducció de nitrats. Una bona gestió de les dejeccions ramaderes requereix disposar de la capacitat d'emmagatzematge suficient per fer front a situacions canviant en la vida útil d'una explotació: situacions meteorològiques extremes, epidèmies, canvis de cultius, etc., tot i que s'incorporin avenços tecnològics i una gestió adequada de l'explotació per reduir el volum de purins procedents dels porcs d'engreix.

És important el Codi de bones pràctiques per a racionalitzar el maneig del bestiar, l'ús de l'aigua i la producció de dejeccions ramaderes, la gestió de la fertilització del sòl amb dejeccions ramaderes i, potser, per a qüestionar-se, tot i el pes que té aquesta activitat amb moltes explotacions agràries i la seva viabilitat, la generació de llocs de

52. Síndic de Greuges de Catalunya. Informe sobre la contaminació provocada per purins a Catalunya [en línia]. 2016.

<http://www.sindic.cat/site/unitFiles/4255/Informe%20purins%20a%20Catalunya_cat_ok.pdf>

[Consulta: 1 novembre 2018]

treball dels escorxadors i la importància econòmica de l'exportació de productes carnis, si Catalunya ha de suportar un consum important d'aigua amb unes perspectives de futur complicades al voltant d'aquest recurs i si creixen les zones vulnerables de nitrats procedents de fonts agràries, i encara si no hi ha terra suficient per a abocar les dejeccions sense que malmetin el sòl i la qualitat de les aigües subterrànies. Moltes de les propostes encaminades a solucionar la problemàtica no han acabat de reeixir i fins i tot han fracassat.

Aquesta problemàtica de les dejeccions i de les aigües residuals dels escorxadors, així com el plantejament de la reducció de consum de carn, són factors que han de portar a una reflexió important a curt i a mitjà termini.

5.2.2. Ramaderia bovina (boví de llet)

El sector de la llet és dels que més ha hagut de dur a terme actuacions de reconversió per tal de poder ser competiu. Aquest fet ha portat que, del 1992 al 2016, hagin tancat, a Catalunya, un total de 3.794 explotacions, o sigui, 152 explotacions per any. Mentre que la mitjana per explotació de vaques de llet era, l'any 1982, de deu caps, l'any 2016 era de 125, dotze vegades més. L'any 1992, l'explotació mitjana gestionava 123.514 kg de quota i l'any 2016 n'ha gestionat 1.220.038, un valor gairebé deu vegades superior.

L'estructura mitjana de les explotacions és la següent: 61,32 ha de SAU, pràcticament la totalitat de la qual (99 %) es dedica a producció farratgera, amb 37.000-40.000 ha dedicades a la producció pròpia de farratges. Les situacions de sequera tenen una gran incidència en la producció pròpia de farratges i, per tant, obliguen a comprar-ne. Tot i les dificultats per augmentar la SAU en les explotacions a causa del preu elevat de compra i la competència per l'arrendament de la terra, la superfície mitjana de les explotacions augmenta. La disponibilitat de base territorial és un factor molt limitador i, alhora, clau per a la viabilitat i la competitivitat de les explotacions.

La mitjana de vaques a Catalunya és de 125 caps per explotació, que generen 3,9 unitats de treball agrari (UTA). Les característiques de la producció lletera, al llarg del 2016, han estat les següents: 9.438 litres per vaca present (26 litres per vaca present i dia).

TAULA 19. Caps de bestiar boví llet (vaques de llet) i altres bovins

Any	Boví llet			Altres bovins*
	Explotacions	Caps	Caps/explotació	Caps
1982	11.779	120.066	10	388.942
1989	6.171	129.370	21	450.434
1999	3.715	91.935	25	598.968
2009	973	78.617	81	465.518
2016	604	75.799	125	445.350 (any 2013)

*El 75-80 % correspon a bovins de menys de dotze mesos.

Font: Idescat i Observatori del boví de llet i de carn.⁵³

Cinc comarques de Catalunya sumen el 57 % de la producció. Per demarcacions territorials, la de Girona, amb el 36 % del total, és la més productora, seguida de Lleida, amb el 35 %, i finalment, Barcelona, amb el 29 %, tot i que aquesta demarcació inclou Osona, la comarca més productora de llet de Catalunya, amb quasi el 20 % del total de producció catalana.

TAULA 20. Vaques de llet i lliurament de llet durant l'any 2016

Comarca/Demarcació	Productors	Litres totals	Litres/explotació
Osona	118	141.194.431	1.196.563
Noguera	16	74.820.390	4.676.274
Alt Urgell	68	72.489.107	1.066.016
Gironès	42	63.306.501	1.507.298
Alt Empordà	46	59.080.915	1.284.368
Catalunya	604	715.440.077	1.184.503
Barcelona	205	204.390.897	997.029
Lleida	127	249.673.357	1.965.932
Tarragona	0	0	0

53. Observatori del boví de llet i de carn. DARP, Dades i resultat de la gestió econòmica a les explotacions de vaques de llet a Catalunya 2016. Informe 1/17.

Girona	272	261.375.823	960.941
--------	-----	-------------	---------

Font: Idescat i Observatori del boví de llet i de carn (vegeu nota número 53).

És de destacar que el 48 % dels productors lleterers es troben a la demarcació territorial de Girona, si bé produeixen el 36 % del total de la llet de Catalunya, cosa que vol dir que es tracta d'explotacions amb menys caps —al voltant de 102 caps, mentre que en altres demarcacions, com la de Lleida, se situen entorn de 208 caps.

L'abril de 2015 va desaparèixer el sistema de quotes lleteres⁵⁴ en liberalitzar-se el volum de llet per a cada explotació. Els contractes de lliurament de llet, l'oferta i la demanda i, en essència, l'adaptació de l'explotació al que vol el seu client (primer comprador) són les noves regles del joc i representen un nou escenari i un repte per al sector. Sense cap mena de dubte, l'ajustament del cost de producció, en tota mena d'explotacions, tindrà un paper clau en la competitivitat de les explotacions lleteres. Es tracta d'un repte a curt termini per a la seva continuïtat.

5.2.3. Ramaderia d'oví-cabrum

L'oví i el cabrum han estat tradicionalment espècies que han participat en la generació i el manteniment de paisatges, especialment en zones amb orografia complicada. Ara tornen a agafar força per part d'aquells qui es volen incorporar al sector agrari i a la ramaderia per tal de produir llet i elaborar formatges i altres derivats com una sortida professional, i pels plantejaments que es fan volent impulsar l'agrosilvopastura com a mesura preventiva en la lluita contra els incendis. És a dir,

54. La quota lletera era la quantitat de referència individual en quilograms vinculada a un contingut de matèria grassa, assignada al titular d'una explotació ramadera de producció de llet de vaca. Aquesta quota es podia dividir en una quantitat per a lliurament i una altra per a venda directa. Es tractava d'una limitació a la producció de cada període (de l'1 d'abril al 31 de març de cada any) imposada a tots els productors de llet de la Unió Europea. La finalitat d'aquesta limitació era evitar la producció d'excedents i assegurar la comercialització de la llet produïda sense sobrepassar la quota. A cada explotació no podia haver-hi més d'una quantitat de referència per a lliurament a compradors i una quantitat de referència per a venda directa al consum. Dintre de cada estat membre les quantitats assignades es podien transferir o vendre entre la Reserva Nacional o el Fons Nacional Coordinat, o es podien reduir en cas que no es produís ni es comercialitzés prou quantitat de llet.

recuperar camps per crear paisatges en mosaic i gestionar el bosc amb la pastura que mantingui el sotabosc net i redueixi la càrrega de combustible.

TAULA 21. *Ramaderia d'oví i cabrum*

<i>Any</i>	<i>Oví</i>			<i>Cabrum</i>		
	<i>Caps</i>	<i>Explotacions</i>	<i>Caps/Explotacions</i>	<i>Caps</i>	<i>Explotacions</i>	<i>Caps/Explotacions</i>
1982	645.370	—	—	33.167	—	—
1989	965.672	3.859	250	64.357	3.140	20
1999	870.817	2.846	306	72.377	1.847	39
2009	600.082	2.085	288	71.748	1.416	51
2015	533.594	2.871	186	70.480	3.503	20

Font: Idescat.

La incorporació de nous ramaders és evident amb el creixement del nombre d'explotacions, que entre el 1989 i el 2015 es dupliquen amb ramats amb pocs caps destinats a la producció de llet per a la producció de formatges i altres derivats lactis. La mitjana de caps per explotació és molt reduïda: 20 cabres per explotació.

En el cas de les ovelles, durant el període 1989-2015 el nombre de caps es redueix sensiblement i d'una manera constant any darrere any, igual que el nombre d'explotacions, tot i els creixements dels darrers anys, amb la qual cosa el nombre de caps per explotació es va reduint sensiblement. Explotacions de menys de 200 ovelles per a la comercialització de carn difícilment poden presentar rendibilitat si no és que siguin ramats més reduïts per produir llet per a formatges i derivats. En aquest context no es pot oblidar la funció que desenvolupen, tal com s'ha indicat, en la prevenció d'incendis, una funció que en determinats casos és, ho haurà de ser, remunerada, entesa com un servei a la col·lectivitat.

Produir un quilo de proteïna animal requereix 24 vegades més de terra, 26 vegades més de combustible fòssil i 30 vegades més d'aigua que produir el mateix quilo de proteïna vegetal. Una hectàrea de blat que tingui un rendiment de 5.000 kg, que suposen aproximadament 18.000.000 kcal, pot donar aliment a vint-i-quatre persones a l'any. Si aquests 5.000 kg de blat es destinen a l'alimentació per a la producció de carn de boví, es converteixen en 2.500.000 kcal, que permeten alimentar dues persones a l'any. En

definitiva, per produir el blat que necessita una persona calen 715 m²/persona/any i per produir la carn de boví que consumeixi una persona calen 5.000 m².

Són dades que cal aportar a l'hora de prendre decisions relatives als efectes del canvi climàtic, que, com és previsible, generarà escassetat de sòl productiu, d'aigua i d'energia fòssil.

5.3. Les construccions agràries

Si hi ha una qüestió sensible en l'espai agrari són les construccions, ja que acostuma a plantejar confrontacions entre la pagesia que les necessita per a la seva activitat productiva i els encarregats de vetllar pel planejament urbanístic i el paisatge.

Per desenvolupar la seva activitat productiva, l'activitat agroramadera necessita disposar de diferents tipologies de construccions destinades a guardar eines, per a instal·lacions de bombeig d'aigua i impuls d'aigua pel sistema de reg, naus i coberts per al bestiar, sitges, magatzems, cellers, espais per als treballadors tal com exigeix la normativa de seguretat i salut laboral, hivernacles, etc. Cada una de les construccions té unes exigències dimensionals mínimes per tal de ser útil, en funció de les dimensions de l'explotació, del sistema de cultiu, de la normativa de benestar animal, etc.

Sigui com sigui, moltes vegades aquestes construccions han prioritzat la utilitat a qualsevol altre aspecte i no s'ha tingut cura del seu possible impacte en el paisatge per la seva ubicació, pels terraplenats que s'han fet, pel material utilitzat, pels acabats, etc.

És evident que des de fa uns quants anys, a mesura que s'han introduït els estudis d'impacte i d'integració paisatgística, el catàleg del paisatge i les cartes del paisatge, s'ha incrementat la sensibilitat respecte a aquesta qüestió en què el paisatge és un valor i no una nosa.

Els estudis d'impacte i d'integració paisatgística són instruments previstos per la legislació paisatgística i urbanística de Catalunya que tenen com a objectiu promoure una bona inserció de les activitats en el paisatge. Per facilitar la redacció d'aquests estudis, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya va publicar l'any 2010 una *Guia d'estudis d'impacte i integració*

*paisatgística*⁵⁵ que, entre altres qüestions, es referia a les granges avícoles, als cellers i a la rehabilitació d'una masia.

Pel que fa als catàlegs del paisatge, es tracta d'instruments per a la introducció d'objectius paisatgístics en el planejament territorial, així com en les polítiques sectorials,⁵⁶ i les cartes del paisatge com a instruments de concertació d'acords entre agents d'un territori per tal de promoure accions i estratègies de millora i valoració del paisatge.

L'any 2007, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques inicia una col·lecció de guies d'integració paisatgística, ja sigui per a polígons industrials o per a horts urbans i periurbans. En concret, la guia número 3 es destina a les construccions agràries.⁵⁷

TAULA 22. Redacció del catàleg del paisatge a Catalunya

<i>Àmbit</i>	<i>Any d'aprovació</i>	<i>Any d'aplicació</i>
Camp de Tarragona	2010	2012
Comarques gironines	2010	2014
Terres de l'Ebre	2010	2013
Terres de Lleida	2008	2010
Alt Pirineu i Aran	2013	—
Regió Metropolitana de Barcelona	2014	—
Comarques centrals	2010	—

Font: Observatori del Paisatge de Catalunya.

55. Jaume BUSQUESTS i Francesc MUÑOZ, *Guia d'estudis d'impacte i integració paisatgística*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, 2010.

56. Llei 8/2005, del 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya.

57. Mireia BOYA, *Construccions agràries*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, 2010.

TAULA 23. Redacció de cartes del paisatge

<i>Carta de</i>	<i>Any d'inici</i>	<i>Data de signatura</i>
Alt Penedès	2002	2004
Priorat	2004	2012
Berguedà	2005	2007
Vall de Camprodon (Ripollès)	2006	2009
Alt Empordà	2008	—
Lluçanès	2015	2015*
Conca de Barberà	2017	—
Garraf	2017	—

*En període d'adhesions.

Font: Observatori del Paisatge de Catalunya.

Amb motiu de la Carta de l'Alt Penedès es van publicar unes *Fitxes de bones pràctiques en el paisatge vitivinícola del Penedès*⁵⁸ en què s'inclouen recomanacions sobre moviments de terres, xarxa de drenatges, cellers i tines, instal·lacions i construccions, etc.

Un cas especial són les construccions com els hivernacles,⁵⁹ que generen grans controvèrsies per l'impacte que generen i, en especial, quan incorporen cultius fora sòl. Aquesta situació s'accentua en comarques com el Maresme, el Baix Llobregat, el Baix Camp i l'Alt Empordà. Hi ha qui ho entén com una activitat més industrial que agrícola i proposa que es concentrin en polígons agraris i no estiguin disperses en les explotacions. El planejament urbanístic de cada municipi regula la possibilitat d'implantar aquesta mena d'estructures productives i en quines condicions. Una cosa semblant succeeix amb el anomenats «horts solars», que poden significar una ocupació de sòl agrari important si es van desenvolupant i, per tant, poden esdevenir un element a afegir a la pèrdua de sòl productiu.

58. Jaume BUSQUETS (dir.), *Fitxes de bones pràctiques en el paisatge vitivinícola del Penedès*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, 2006.

59. Un hivernacle és qualsevol estructura tancada, coberta per materials transparents, dins de la qual és possible obtenir unes condicions «artificials» de microclima on cultivar plantes en condicions òptimes.

Una altra problemàtica es deriva de les construccions abandonades en deixar de ser utilitzades per a la funció a la qual estaven destinades: construccions ramaderes, hivernacles o altre tipus de cobertes de protecció de conreus. El seu deteriorament progressiu genera impactes paisatgístics importants a més de problemes derivats del vandalisme o perills pel seu mal estat.

5.4. La política agrària comuna

Per entendre la política agrària comuna (PAC), cal remuntar-se al març de 1957 amb el Tractat de Roma que constituïa la Comunitat Econòmica Europea (CEE), tractat encara en vigor amb l'Acta Única Europea de 1986 en què la CEE es va convertir en Comunitat Europea (CE).

Un element essencial del Tractat de Roma va ser l'adopció de la PAC, que, fonamentalment, establia la llibertat de circulació dels productes agrícoles dins de la CEE i l'adopció de polítiques fortament proteccionistes per garantir a la pagesia europea un nivell d'ingressos suficient per evitar la competència de productes de tercers països i mitjançant la subvenció als preus agrícoles. Amb l'objectiu de finançar la PAC, l'any 1962 es creà el Fons Europeu d'Orientació i Garantia Agrícola (FEOGA), que absorbí la major part del pressupost comunitari. Durant el període 1962-1972, la PAC (PAC clàssica - productivisme) desenvolupà una política de preus i mercats, i una política d'estructures que fa responsables els estats membres (protecció del mercat i dels preus).

L'article 33.1 del Tractat de Roma establia com a objectius de la PAC: *a)* incrementar la productivitat agrícola; *b)* garantir un nivell equitatiu a la població agrícola, en especial mitjançant l'augment de la renda individual dels qui treballen en l'agricultura; *c)* estabilitzar els mercats; *d)* garantir la seguretat dels abastaments, i *e)* assegurar al consumidor subministraments a preus raonables. Cal recordar que feia poc que Europa havia sortit d'una guerra i que els països signants impulsors de la Unió solament produïen un 80 % de les seves necessitats alimentàries.

L'any 1968, la Comunitat Europea publicava el Pla Mansholt, que assenyalava els límits a una política de preus i de suport al mercat. Preveia que hi hauria desequilibris en determinats mercats, a menys que la CE es comprometés a reduir cinc milions d'hectàrees de conreu. Al mateix temps, constatava que el nivell de vida de la pagesia no havia augmentat i que, per tant, calia millorar i modernitzar els mètodes de producció

i que les petites explotacions tard o d'hora havien de créixer. Per aconseguir-ho era necessari que molts pagesos abandonessin l'activitat agrícola. Això permetia redistribuir les terres i augmentar les dimensions de les explotacions. Les granges es consideraven viables si eren capaces de generar una renda anual comparable a tots els treballadors de la regió. També va proposar programes d'assistència social per cobrir la readaptació professional i la jubilació anticipada, al mateix temps que recordava als estats membres la necessitat de limitar les ajudes directes a les explotacions agrícoles rendibles. És bo retenir les propostes del Pla Mansholt per entendre les successives etapes de la PAC, que, d'una manera o d'una altra, i adaptant-se a les circumstàncies de cada moment històric, han tingut el referent en aquest Pla.

La PAC va entrar en crisi. El sistema de subvenció de preus ja resultava massa eficaç, afavoria la producció indiscriminada d'aliments i donava lloc a muntanyes d'excedents sense sortides internes i excessivament cares per a la venda a l'exterior. Per fer-ne possible la venda es van subvencionar, amb la qual cosa es perjudicava la pagesia de països en via de desenvolupament. La PAC absorbia el 87 % del pressupost comunitari l'any 1970, pressupost per al pagament de la producció i per a la retirada (i fins i tot la destrucció) de la producció excedent. Eren molt criticades les muntanyes de mantega, de cereals i de carn de vaquí i els llacs de vi i de llet que es liquidaven a preus subvencionats en el mercats mundials perjudicant així greument molts països tercers.

Durant el període 1973-1991 s'incorporaren reformes a la PAC (PAC clàssica limitada) amb l'ajustament de pressupost amb contingents de produccions (gestió - limitació de l'oferta). L'any 1979 s'establí una taxa de corresponsabilitat en relació amb els excedents. El 1984 van aparèixer les quotes lleteres a la producció per evitar que els excedents provoquessin una davallada de preus, i es reduïren els volums garantits en altres productes. El 1985 es publicà el *Llibre Verd*, que és un memoràndum sobre la perspectiva de la PAC, i el 1988 el Consell Europeu, seguint les orientacions d'aquest llibre, inclogué una directriu sobre les despeses agrícoles per limitar el percentatge sobre la despesa global i propiciar una millora de les infraestructures de les explotacions, activitats de formació per a la pagesia i altres qüestions sobre la pagesia i el medi ambient. La pagesia rebé primes per deixar terres en guaret (retirada de terres) i es fomentà l'extensificació de la producció i la reconversió de productes excedents. Hi hagué ajudes directes a favor de la petita pagesia, que constituïa el sector més afectat per la reforma.

Recordem que els estats espanyol i portuguès entraren, l'any 1985, a la CEE, en plena reforma de la PAC i en plena crisi del comerç internacional provocada per un fort increment de la producció mundial, que portà a una forta caiguda dels preus i a una sacsejada de la PAC que l'abocà a ser reformada en profunditat.

Els anys noranta s'inicia una nova reforma de la PAC (PAC agrària vinculada - pagaments compensatoris i acoblament). L'any 1992, els membres de la CE signaren el Tractat de la Unió Europea (Tractat de Maastricht), que entrà en vigor el 1993 i que, entre altres qüestions, creà la Unió Europea (UE), que substituïa la CE i en què s'establí la creació d'un mercat comú basat en la unió duanera, la progressiva supressió d'aranzels i la liberalització dels mercats, així com mesures per a protegir l'agricultura europea. S'establí una reforma que suposava un canvi de direcció transcendental per a la política agrària en incorporar els pagaments directes per hectàrea o cap de bestiar (sistema de pagaments directes a la pagesia), en substitució de part dels ajuts via preus per augmentar la competitivitat de les produccions i compensar la pèrdua d'ingressos de la pagesia. Aquesta era la reforma McSharry, adoptada pel Consell el 21 de maig de 1992. Amb aquesta reforma naixien el programes LEADER d'ajuda al desenvolupament.

Aquesta reforma es troba immersa en dos esdeveniments internacionals importants com són la Cimera de la Terra celebrada a Rio de Janeiro el 1992, amb la conscienciació vers el medi ambient i les negociacions del GATT (Acord General d'Aranzels i Comerç) durant el període 1986-1994 (Ronda Uruguai), i el naixement de l'Organització Mundial del Comerç (OMC) i la liberalització global del comerç en què, per primera vegada, s'inclou l'agricultura.

És bo recordar que durant la dècada dels noranta apareixen diverses crisis alimentàries, com la malaltia de les vaques boges, l'oli d'oliva contaminat, les dioxines en pinsos animals, etc., que creen un augment de la sensibilitat i de les exigències per al benestar animal. La protecció dels consumidors es converteix en un apartat cada vegada més important de la PAC.

El 1997, la Comissió Europea va presentar un document titulat «Per una Unió més forta i més àmplia», conegut com a Agenda 2000. Aquest document defensava una orientació més competitiva per a l'agricultura europea i una simplificació de la PAC amb una política rural coherent. Apareixen noves directrius i objectius, com el desenvolupament sostenible integrant el medi ambient, la cohesió econòmica a la qual ha de contribuir la política agrícola i rural i la descentralització de la gestió de la PAC

que dona més llibertat d'actuació als estats membres. També es planteja la necessitat d'acostar els preus interns dels productes als preus mundials a més d'equilibrar l'oferta a la demanda. La garantia de l'abastament es basa a oferir productes sanitàriament segurs, de qualitat i saludables, i assegurar el nivell de les rendes de la pagesia no exclusivament a través de les produccions agrícoles, sinó també sobre la base d'altres funcions, com vigilar el món rural, aplicar mètodes de producció sostenibles, integrar objectius mediambientals i incorporar altres fonts d'ingrés com el turisme rural.

El juliol de 1998, la Comissió proposa una nova reforma de la PAC dins del marc de l'Agenda 2000. Amb aquesta agenda, la PAC guanya dos pilars. El primer fa referència a les polítiques de preus i mercats i suport a la renda, incloent els pagaments directes de la reforma McSharry (pilar de suport a la pagesia). El segon incorpora les polítiques ambientals i el desenvolupament rural, incloent el concepte de zona desfavorida i els pagaments agroambientals, l'ecocondicionalitat, fent dependre les ajudes a l'establiment de mecanismes mediambientals als quals queden supeditats els pagaments directes. Aquest segon pilar és el de l'ajuda a altres serveis que l'agricultura proporciona a la societat (multifuncionalitat de l'agricultura).

Més endavant, la reforma de la PAC del 2003 (PAC desacoblada - desacoblament i modulació) cerca una major orientació al mercat dels productors agraris, dissociant els pagaments directes de les decisions de producció. En aquest moment s'introdueix el règim de pagament únic (RPU), que significa un pagament únic per explotació agrària. Aquest tipus de pagament desacoblat assegura un nivell de renda bàsica a la pagesia. A l'RPU s'hi van acollir inicialment els conreus de cereals, oleaginoses i proteaginoses, així com els sectors ramaders de carn de vaquí, oví i caprí. Posteriorment, i en successives reformes legislatives, s'hi van incloure altres sectors productius que estaven desacoblats.

Apareix també el concepte «modulació» o límits que cada estat membre pot establir per reduir fins a un 20 % els imports de les ajudes directes en explotacions que no arribin a uns límits d'unitats de treball a l'any i aquelles en què la rendibilitat superi un màxim fixat per l'estat membre o les ajudes superin un límit màxim prèviament fixat. Els estalvis que s'obtinguin han d'anar destinats a mesures de desenvolupament rural. En aquest període es creen els fons LEADER+, destinats a aquest desenvolupament.

Seguint la tradició de la UE, una nova revisió (revisió intermèdia) es du a terme l'any 2003 i es dilueixen els suports a la producció a favor de mesures al desenvolupament rural. S'estableix el pagament únic, que substitueix les ajudes directes

i es basa en els drets del pagament únic calculat a partir de les ajudes rebudes durant un període de referència que s'estableix (drets). El període és 2000-2002. Es trenca el vincle entre ajuda i producció (desacoblament i pagament únic per explotació). Es deixa llibertat per a produir segons la demanda del mercat. A l'Estat espanyol s'aplica el 2006, mantenint —possibilitat que preveu la nova PAC— alguns cultius amb ajudes associades per por que s'abandonin terrenys poc productius.

Al llarg del període 2004-2007, la PAC s'obre al món i la UE es converteix en el principal importador del món de productes agrícoles procedents de països en desenvolupament, ja que ha donat accés lliure al seu mercat a aquests països. Durant aquest període, la UE passa a tenir vint-i-set estats membres i més de cinc-cents milions de ciutadans. El paisatge rural i agrícola de la UE canvia substancialment.

El FEOGA, creat l'any 1962, se substitueix el 2007 pel Fons europeu agrícola de garantia (FEAGA) i el Fons europeu agrícola de desenvolupament rural (FEADER) per a finançar el programa de desenvolupament rural i el suport a la pagesia de les regions rurals i a les organitzacions comunes de mercat (OCM) que regulen la producció i la comercialització de productes agrícoles.

El 2008-2009 es porta a terme una altra reforma resultant de la revisió de la PAC del 2003. Vol ser un intent de reajustament de la reforma del 2003 per al període 2009-2012 incorporant, a més, respostes a nous reptes que es plantegem, com ara el canvi climàtic, els biocombustibles, la gestió de l'aigua i la protecció de la biodiversitat.

L'any 2008 és l'any de la crisi financera mundial, amb tot allò que va comportar de reajustament econòmic i financer i que va fer replantejar el pressupost per al període 2014-2020 establint màxims anuals que la UE pot gastar segons el marc financer plurianual (MFP), que es divideix en sis categories de despesa corresponents a diverses activitats de la UE: desenvolupament sostenible, recursos naturals, PAC, política pesquera comuna, desenvolupament rural i mesures mediambientals. D'aquesta reforma cal destacar, entre altres principis rectors: que només podran beneficiar-se de les ajudes a la renda els agricultors actius i els joves que s'instal·lin; reforçar la posició de la pagesia en la cadena alimentària; supressió dels drets de plantació en el sector vitivinícola, a partir de 2016, mitjançant un mecanisme dinàmic de gestió de les autoritzacions de plantació aplicable fins al 2030; fer la PAC més ecològica promovent que la pagesia contribueixi al desafiament de la sostenibilitat i a la lluita contra el canvi climàtic.

L'any 2013, després d'una revisió feta el 2008, s'estableix una nova PAC basada en el règim de pagament bàsic, en el *greening*, en la definició d'agricultor actiu, etc. L'any 2015 arriba una nova reforma de la PAC en què es tendeix a la reducció i redistribució dels ajuts directes per anar cap a un sistema de pagaments regionals, allunyant-se del model tradicional, a més que siguin pagaments més ecològics i distribuïts equitativament. Tot sense perdre de vista objectius com millorar la competitivitat, augmentar la innovació, mitigar el canvi climàtic i protegir el medi ambient.

Transcorreguts seixanta anys, Europa ha aconseguit un notable increment de la seva productivitat agrícola, té una seguretat d'abastament amb capacitat d'exportar producció agrària i els consumidors poden adquirir productes agroramaders a preus raonables. La pregunta clau és: s'ha garantit un nivell equitatiu a la població agrícola amb un augment de la renda? La població pagesa està distribuïda per tot el territori?

És evident que la disminució dels actius agraris ha estat enorme en els països de la UE fins als anys 2000 i que està en procés de disminució en els països incorporats a partir d'aquells mateixos anys. El despoblament i l'abandó de molts municipis rurals és un fet, una situació que porta a agrupar la ciutadania en determinades poblacions que creixen exponencialment. Es tracta d'un fet que hauria de portar a pensar si és bona aquesta concentració de població, si aquest és el model territorial que es desitja, i si no és així, què caldria fer per consolidar un món rural viu. Viu per a la diversitat d'activitats professionals i viu per a una distribució més o menys homogènia al llarg del territori.

La incorporació de l'Estat espanyol, l'any 1986, a la Comunitat Europea (avui Unió Europea) coincideix amb una època dominada per la globalització i la internacionalització en la presa de decisions politicoeconòmiques. Des de l'entrada fins avui, el sector agrari català ha viscut immers en una fase de profunds ajustaments estructurals de les explotacions agràries en la qual ha quedat molta gent pel camí. De 113.600 explotacions agràries existents a l'any 1989, el 2016 s'ha passat a 57.057. En 27 anys s'ha reduït a la meitat (49,34%).

La PAC ha aportat molts diners al sector productiu agrari, però el fet és que el 19 % dels beneficiaris dels ajuts de la PAC a Catalunya reben el 20 % de l'import total dels ajuts. Els grans beneficiaris reben de mitjana uns 30.000 euros (4,5 vegades més de la mitjana catalana), mentre que per als petits beneficiaris l'import escassament arriba als 1.800 euros (4 vegades menys que la mitjana catalana).

TAULA 24. Distribució dels beneficiaris de les ajudes de la UE a Catalunya (any 2015)

Beneficiaris	Beneficiaris		Milions d'euros d'ajudes percebuts		Mitjana d'euros percebuts (€/beneficiari)	
	Nombre	%	Nombre	%	Nombre	% (*)
Grans beneficiaris	9.801	19	294.000.000	80	29.997	421
Petits beneficiaris	41.813	81	74.000.000	20	1.770	25
Total beneficiaris	51.631	100	368.000.000	100	7.120	100

(*) Percentatge sobre la mitjana catalana.

Font: CARLES SOLER; GUSTAVO DUCH (2017). «De Freixenet als supermercats Lidl: aquí van a parar les subvencions milionàries de la UE al camp català». *El Crític*, 13 de febrer de 2017. <<http://www.elcritic.cat/actualitat/de-freixenet-als-supermercats-lidl-aqui-van-les-subvencions-milionaries-de-la-ue-al-camp-catala-13420>>.

Dels grans beneficiaris en sobresurten vint-i-dos que reben més diners que 22.649 dels petits perceptors. Aquests molt grans reben una mitjana de 900.000 euros, mentre que per als molt petits la mitjana no arriba als 570 euros.

Seixanta anys després de la seva creació, la PAC ha d'enfrontar-se a nous reptes, com ara garantir una seguretat alimentària, el canvi climàtic i la gestió sostenible dels recursos (l'aigua i el sòl), la conservació del paisatge i el manteniment d'una economia rural viva; per tant, esdevé una PAC no solament agrària, sinó també alimentària i territorial. Així:

— Cal produir aliments que responguin a les necessitats de la societat que ha d'alimentar-se (495 milions d'habitants —el 7 % de la població mundial— de 28 països i un PIB del 35 % del PIB mundial); una societat que s'ha d'atansar al sector agrari (dotze milions de pagesos i pageses que gestionen el 50 % de la superfície de la UE i produeixen el 2 % del PIB de la UE i el 17 % del comerç agrícola mundial) tenint unes relacions de proximitat i de cooperació, unes relacions bidireccionals com més properes millor. Aquestes relacions seran possibles si s'incorpora el factor territorial entès com la protecció de les terres de conreu i la presència de la pagesia en el territori defugint polítiques que el deshumanitzen.

— Les terres i els actius agraris s'han de distribuir al llarg i a l'ample del territori.

— La metropolitanització i la litoralització de determinades zones no pot ser l'excusa per a renunciar a tenir espai agrícola ni un paisatge en mosaic. Els territoris metropolitanos són els que més malden per ser *smart* (intel·ligents), i per això cal

recordar que sense espai agrícola, sense el «lloc del menjar» (sitopia), no podran ser-ho mai. La intel·ligència es deriva del convenciment que els pobles, les ciutats, els territoris han de ser autosuficients en energia, recursos i aliments; i, per tant, l'espai agrari reforça el seu sentit de ser a partir d'una relació sustentada en l'eix menjar (aliment i alimentació).

— Es tracta de fer possible un món rural viu, i això és possible si hi ha una activitat productiva que tingui cura de produir aliments i de gestionar adequadament el paisatge i els recursos, si es planteja una agricultura pensada per als consumidors de proximitat, en què les ajudes no siguin per no fer, sinó per fer diferent i pel reconeixement social a la funció de la pagesia en la protecció i el manteniment del paisatge i de la biodiversitat, inclosa l'agrodiversitat o biodiversitat cultivada.

— La PAC no ha de ser pensada per a grans empreses i corporacions acaparadores de terres i controladores de les produccions, sinó per a les persones. Ha de ser una PAC pensada per a racionalitzar la producció ramadera a fi de disminuir els impactes negatius que pugui generar.

— Cal repensar l'aplicació de les polítiques agràries i territorials impulsades des de la Unió Europea i la Generalitat de Catalunya. Si aquestes polítiques porten a entendre la modernització del sector agrari en el sentit d'aconseguir una millora en les dimensions de les explotacions a costa de la pèrdua d'actius agraris, hi ha un problema de fons, ja que es deshumanitza el territori, es desequilibra i s'afavoreix l'abandonament de pobles rurals. El problema no és augmentar les dimensions de les explotacions, que potser en alguns casos és necessari, sinó que estadísticament creixen les que tenen més de 50 ha i les inferiors a 10 ha van desapareixent. Disminueixen els actius a temps complet, com els caps d'explotació, així com la mà d'obra familiar, i creix la mà d'obra assalariada. Es tracta d'una clara situació que posa de manifest la pèrdua de l'explotació agrària clàssica i arrelada al territori i afavoreix la gran empresa. Redreçar això comporta impulsar l'agricultura i el consum de proximitat.

5.5. *El canvi climàtic*

Per a plantejar el futur dels espais agraris cal incorporar la qüestió del canvi climàtic. La possible inundació de camps propers al mar pel creixement del seu nivell, l'increment de les temperatures i les dificultats per disposar d'aigua afavorint la

progressiva desertització de determinats territoris o per la intrusió marina i la salinització d'aqüífers, plantegen nous escenaris per a l'activitat agrària. Allà on avui hi ha uns conreus concrets, serà impossible conrear-los i, en canvi, serà possible fer-ho en altres llocs on no es podia fer per raons climatològiques.

L'aigua és cada vegada més escassa a la conca mediterrània. Hi ha reducció de la precipitació, sobretot a l'estiu, amb sequeres més freqüents i intenses i més evaporació de l'aigua cap a l'atmosfera.

La Terra, en cent anys, ha incrementat la seva temperatura en 1,1 graus. Per cada grau que puja la temperatura, la producció de blat cau un 6 %, la d'arròs un 7,4 % i la de soja un 3,1 %. Les plantes funcionen amb el que se'n diu la integral tèrmica o temperatura acumulada necessària per a completar un estat fenològic. Aquest paràmetre es mesura per graus/dia. A la pràctica, aquest concepte serveix per a predir aproximadament la data de recol·lecció d'un cultiu en funció de la data de sembra o plantació, per a conèixer l'adaptació *a priori* d'una varietat a un determinat clima o per a saber quan li falta a un arbre per florir.

Es tracta que les plantes acumulin una determinada quantitat de calor o de fred per entrar en certes etapes fenològiques. Conreus que se sembren a la tardor, com el blat o la colza, necessiten temperatures d'entre 3 i 10 °C per a florir d'una manera òptima a la primavera. Fora d'aquests marges de temperatures, el conreu s'alenteix o s'atura. Una pomera té unes exigències de fred que oscil·len entre 1.200 i 1.700 hores de fred per sota dels 7 °C. S'ha vist que alguns conreus de pomera inicien abans la seva activitat a causa de les altes temperatures de l'hivern i de la primavera i veuen compromesa la seva floració per manca de fred i la qualitat del fruit pels cops de calor. En el cas de la vinya, les temperatures mitjanes diàries superiors a 10 °C durant el període de l'1 de març al 25 d'octubre han de ser superiors a 3.000 °C.

Per cada grau que puja la temperatura mitjana, cal desplaçar-se uns cent quilòmetres al nord o pujar cent metres d'altitud per trobar el mateix règim tèrmic.

A més de la integral tèrmica, cal tenir present que tots els conreus tenen unes temperatures mínimes i unes màximes per sota o per sobre de les quals es troben amb problemes. La modificació d'aquestes temperatures de referència pot dificultar i fins i tot no fer viable un conreu. Per exemple, temperatures superiors a 25-26 °C en pèsols dificulten la floració i la formació de les tavelles i, per tant, provoquen pèrdues significatives en la producció.

És evident que el canvi climàtic generarà una redistribució de conreus i una lluita per aconseguir aigua per al reg. Aquí cal incorporar la importància que en un futur immediat tindrà la utilització d'aigua regenerada d'una manera adequada per a ser utilitzada en el reg de conreus. De la mateixa manera, serà important la utilització del compost procedent de la fracció orgànica de les escombraries urbanes, un compost pensat per a ser utilitzat per a la millora de l'estructura del sòl que permeti tenir un sòl agrícola viu en microorganismes, que millori la capacitat de retenció de l'aigua i sigui embornal de CO₂. També serà fonamental mantenir i recuperar el paisatge en mosaic.

Per a afrontar el canvi climàtic, el sector agrari ha de pensar a incorporar tècniques de conreu mixt, herbaci i arbori, tal com planteja l'agroforesteria. Arbres fusters amb conreus de cereal o arbres fruiters amb conreus hortícoles són algunes propostes possibles. També s'hi pot incorporar ramaderia. L'agroforesteria millora el desenvolupament radicular dels cultius de diferents espècies per la no interferència de substàncies al·leloquímiques (substàncies que segreguen els sistemes radiculars de determinades espècies per tal de restringir l'àrea de treball del sistema radicular davant d'altres individus de la pròpia espècie); millora el desenvolupament radicular de cultius d'algunes espècies per l'explotació de distintes profunditats i per diferents necessitats minerals; millora l'aprofitament de la radiació solar per la combinació de diferents estrats de cultiu, ja que es dona un menor esgotament del sòl a curt i a mitjà termini i un impacte menor quant a patògens al sòl, així com més diversitat de sistemes vius complexos a nivell de rizosfera, i millora l'estructura del sòl en diferents profunditats i la infiltració i retenció de l'aigua al microporus del sòl. En definitiva, l'agroforesteria permet una millor gestió de recursos com l'energia solar, l'aigua i el sòl i, per tant, millora la productivitat per unitat de superfície.

L'hort amb palmeres datileres d'Elx (el palmerar històric d'Elx) és un exemple del que avui anomenem agroforesteria. Es tracta d'un palmerar amb un espai regat adaptat a factors bioclimàtics i edàfics locals convertit en un agrosistema productiu format per diverses parcel·les o bancals, quasi sempre rectangulars. L'estrat de palmeres s'hi disposa en files simples en els límits de les parcel·les o dobles en els marges de les séquies, creant unes condicions microclimàtiques especials que milloren els dos estrats inferiors, l'un format per magraners i altres fruiters i l'altre, per alfals, cereals, cotó i hortalisses. Al Parc Agrari del Baix Llobregat encara es poden trobar a la vall baixa alguns conreus d'arbres fruiters amb el cultiu d'hortícoles entre les línies dels arbres. Històricament, ho feien per aprofitar més el sòl de conreu i l'aigua de reg.

6. INICIATIVES DE SUPORT A LA GESTIÓ DELS ESPAIS AGRARIS

Hi ha determinades iniciatives, més enllà de les polítiques territorials i urbanístiques, que en l'àmbit de l'espai agrari han tingut, i tenen, una incidència molt important en el seu manteniment com a espai actiu destinat a la producció agroramadera i forestal, incorporant com a valors proactius la gestió, la biodiversitat, la qualitat ambiental i altres factors. En destacarem cinc: les actuacions al voltant de l'agrobiodiversitat cultivada, l'impuls de l'agricultura ecològica i de l'agroecologia, la creació de les agrupacions de defensa vegetal (ADV), els parcs agraris i els criteris per a la caracterització i la valoració dels espais agraris.

Aquestes cinc iniciatives aporten a l'espai agrari, juntament amb la seva preservació territorial i urbanística, una visió holística en la qual queda clar que, a més de preservar, és imprescindible dur a terme actuacions d'ordenació, de gestió i de desenvolupament.

6.1. *L'agrobiodiversitat cultivada*

Enfront de la introducció progressiva de varietats híbrides i sobretot de les genèticament modificades (OGM), la recuperació de varietats tradicionals d'hortalisses i fruiters és present a partir de la dècada dels anys noranta del segle passat. Ha estat una resposta a l'homogeneïtzació i a la unificació d'espècies cultivades com a resultat de la revolució verda de mitjan segle XX, que optava per aconseguir la màxima producció per unitat de superfície, marginalitzant les produccions tradicionals i transformant i homogeneïtzant els ecosistemes agraris, amb la consegüent pèrdua d'agrobiodiversitat cultivada i, per tant, amb una important erosió genètica.

L'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació defineix el terme *agrobiodiversitat* com «la varietat i la variabilitat que existeixen entre els animals, les plantes i els microorganismes que són importants per a la producció d'aliments i per a l'agricultura, i que deriven de la interacció entre el medi, els recursos genètics i els sistemes i pràctiques de gestió emprats per les persones» (FAO, 1999).

Es recomana parlar de varietats velles, antigues o tradicionals més que no pas utilitzar el terme *autòctones*, ja que és molt probable que el seu origen silvestre estigui situat en països molt allunyats del nostre, com és el cas del blat de moro, la patata o el tomàquet, per esmentar-ne algunes.

Tot i diverses iniciatives existents, en les Jornades sobre Agrobiodiversitat a Can Jordà del 16 de novembre de 2007 es constata la manca d'un mínim inventari o catàleg de l'agrobiodiversitat present a Catalunya.

Han estat diverses les iniciatives encaminades a localitzar, inventariar i recuperar aquestes varietats, algunes de les quals fins i tot han sigut seleccionades i millorades per fer-ne possible la producció i la comercialització. En el cas de la conservació de varietats antigues i tradicionals de fruiters, cal destacar l'Arboretum de varietats tradicionals del Baix Llobregat a la finca de Can Comas, al Prat de Llobregat, seu del Parc Agrari del Baix Llobregat, integrat per 62 varietats de nou espècies de fruiters, i el Centre de Conservació de Plantes Cultivades de Can Jordà, amb un fruiterar, creat el 1992 i gestionat pel Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, que aplega unes 123 varietats (en total, uns 263 arbres) majoritàriament de poma, pera, pruna i cirera. L'any 2008, el Parc Natural del Cadí-Moixeró inicià un projecte creant tres fruiterars distribuïts a l'Alt Urgell - Tuixent amb 39 varietats, al Berguedà - Sant Joan de l'Avellanet - Bagà amb 72 varietats, i a la Cerdanya es localitza el Centre d'Interpretació de Talló a Bellver de Cerdanya, amb 35 varietats. El Parc Natural de Sant Llorenç i l'Obac té un fruiterar de salvaguarda, establert l'any 1999 a la Mata, on hi ha plantats 57 peus amb 22 varietats.

El Consell Comarcal del Pallars Sobirà, en col·laboració amb Forestal Catalana, va crear l'any 1997 un Viver de Salvaguarda de Fruiters. En el cas de la Vall d'Aran, l'any 2010 es va dur a terme una prospecció etnobotànica de fruiters de varietats antigues com a pas previ al projecte de conservació del patrimoni fruiter de la Vall d'Aran que el Consell General d'Aran, en col·laboració amb l'associació L'Era (Espai de Recursos Agroecològics), el grup de Slow Food de la Vall d'Aran i diverses persones del territori.

Totes aquestes col·leccions de varietats de fruiters tenen una fase prèvia de prospecció territorial per localitzar-les i agrupar-les en un camp amb un maneig sota els principis de l'agricultura ecològica.

Finalment, el Decret 131/2012, del 23 d'octubre, del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació estableix la necessitat de tenir un catàleg de varietats locals i defineix els criteris per inscriure-les. El 2015 es crea el Banc de Llavors de varietats locals d'interès agrari de Catalunya ubicat físicament a Lleida, a les instal·lacions del Laboratori de Llavors del DARP. S'hi conserven les llavors de les varietats locals d'interès agrari de Catalunya que han estat inscrites al Catàleg de varietats locals d'interès agrari, alhora que també s'hi poden conservar llavors de

lliuraments espontanis per part de la pagesia. La creació d'aquest catàleg i el posterior banc de llavors s'emmarca dins les directives mundials i europees per fer front a la pèrdua de diversitat agrícola i a la consegüent pèrdua gradual de variabilitat genètica.

L'any 2013 es constitueix la Fundació Miquel Agustí⁶⁰ per a la conservació, millora i promoció de varietats agrícoles tradicionals. És domiciliada a Sabadell i en són patrons fundadors l'Ajuntament de Sabadell i la Universitat Politècnica de Catalunya. Es defineix com un equip de recerca que es posa a disposició del sector agrícola i de la societat en general per a impulsar la recerca entorn de les varietats agrícoles tradicionals catalanes i promoure els productes autòctons de la nostra terra. Per això treballen colze a colze amb el sector agroalimentari, a fi de millorar l'eficiència dels seus processos i la qualitat organolèptica i nutritiva dels productes. Contribueixen a la conservació de l'agrobiodiversitat mitjançant programes de col·lecta de germoplasma arreu del territori català i estratègies de conservació *ex situ* de la variabilitat genètica de les varietats tradicionals. La Fundació disposa d'un banc de germoplasma on es conserva la llavor de les varietats tradicionals cedida per la pagesia catalana. És una col·lecció viva, que serveix com a base dels diferents programes de recuperació i millora de les varietats tradicionals del país.

6.2. Producció integrada, eco i bio

6.2.1. Producció integrada

A mitjan anys seixanta del segle XX es van començar a reconsiderar els sistemes de lluita contra les plagues i aparegué el concepte «gestió integrada de plagues» (GIP; en anglès IPM, és a dir, Integrated Pests Management), a casa nostra coneguda com la producció integrada (PI). Es tracta d'un sistema de producció d'aliments mitjançant mètodes respectuosos amb la salut humana i el medi ambient utilitzant d'una manera harmònica tots els sistemes de lluita contra les plagues: mesures culturals, lluita biològica, feromones, etc., i els plaguicides únicament quan sigui necessari i de manera que no es perjudiqui l'equilibri natural dels ecosistemes agrícoles. L'Organització Internacional de Lluita Biològica va definir així el control integrat: «Estratègia de control capaç de mantenir les espècies nocives per sota del llindar de tolerància, fent

60. <<http://fundaciomiquelagusti.com/>> [Consulta: 1 novembre 2018]

servir, en primer lloc, els factors naturals de mortalitat, i utilitzant posteriorment mètodes integrats de control (biològics, físics, químics, etc.) compatibles amb el medi ambient i la salut pública.»

El Consell Català de la Producció Integrada (CCPI) el defineix com un sistema de producció d'aliments mitjançant mètodes respectuosos amb la salut humana i el medi ambient basat en la minimització de l'ús de productes agroquímics i d'adobs en la producció d'aliments, la implantació de processos que afavoreixin la diversitat de l'ecosistema agrícola per tal de respectar la flora i la fauna i potenciar l'activitat conservadora del medi rural i del paisatge, la producció d'acord amb tècniques que tenen en compte els moderns coneixements tècnics i científics i l'adaptació de les empreses agrícoles a la forma de producció intensiva per assegurar-ne la viabilitat econòmica.

A Catalunya, correspon al CCPI garantir que els productes etiquetats amb el distintiu de la producció integrada compleixin les normes que regulen aquest tipus de producció. Aquests productes s'identifiquen amb la marieta, que és el distintiu de la producció integrada a Catalunya.

TAULA 25. *Evolució de la superfície de producció integrada (PI) a Catalunya i nombre de productors*

	1995	2000	2005	2010	2016
Superfície total conreada PI	319	2.941	40.344	31.540	46.408
Nombre de productors	—	327	4.900	1.842	2.476

Font: DARP (2017).

<http://agricultura.gencat.cat/ca/ambits/agricultura/producciointegrada/dar_estadistiques/dar_produccio_integrada_catalunya/>.

La superfície de PI se situa al voltant de les 46.000 ha distribuïdes en un 30,64 % (14.222 ha) en cultiu d'olivera, un 23,16 % (10.747 ha) en cultiu de fruita de pinyol, un 15,15 % (7.033 ha) en fruita seca, un 9,63 % (4.70 ha) en vinya, etc. L'horta suposa un 1,34 % (623 ha), i els cereals, un 1,77 % (821 ha).

La superfície en conreu de producció integrada se situa al voltant del 7 % de la superfície de conreu de Catalunya, la producció ecològica al voltant del 5 % i la resta correspon a producció convencional (88 %).

6.2.2. Producció ecològica i agroecologia

La producció agrària ecològica (PAE) és un sistema d'obtenció de productes agraris i alimentaris que posa un èmfasi especial en la utilització de productes i tècniques com més naturals i sostenibles millor, excloent-ne tots aquells que potencialment poden malmetre la qualitat del producte final o el medi ambient en què es fa aquesta obtenció.

El control del compliment de les normatives establertes per la producció ecològica correspon al Consell Català de la Producció Agrària Ecològica (CCPAE), que és l'autoritat de control de Catalunya. La seva funció és auditar i certificar els productes agroalimentaris ecològics. Es tracta d'una corporació de dret públic amb personalitat jurídica pròpia tutelada administrativament pel Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació de la Generalitat de Catalunya. Aquests productes s'identifiquen amb un segell propi que atorga la CCPAE.

La superfície ecològica ha evolucionat de manera important especialment des de l'any 2010. Si l'any 2000 la superfície total ECO era de 10.827 ha, setze anys després se situa en 171.937 ha. La major part de la superfície ecològica de Catalunya són pastures (68,5 %), bosc (11 %) i el 20,3 % de conreu. Els conreus majoritaris són els de la trilogia mediterrània: vinya 8,1 % (13.852 ha), olivera 4,6 % (7.995 ha) i cereals i lleguminoses per a gra 3,2 % (5.538 ha). L'horta suposa el 0,4 % (722 ha) i la fruita el 0,5 % (936 ha).

Per demarcacions territorials, a la de Barcelona predomina l'horta i la vinya; a la de Tarragona, fruits secs i vinya; a la de Lleida, olivera i cereals, i a la de Girona, vinya i cereals.

TAULA 26. *Evolució de la superfície ecològica a Catalunya i nombre de productors*

	2000	2001	2005	2010	2016
Superfície total ECO	10.827	50.789	54.189	83.506	171.937
Superfície agrària útil (SAU) ECO*	6.945	43.544	41.820	67.543	152.741
Superfície conreada ECO**	—	5.217	9.348	17.903	34.914
Nombre de productors	327	552	683	1.247	2.496

* SAU = Superfície total – superfície de bosc, matolls i recol·lecció silvestre.

** Superfície conreada ECO = Superfície total ECO – superfície de bosc, matolls i recol·lecció silvestre ECO – superfície de pastures, prats i farratges ECO.

Font: DARP (2017). Observatori de l'Agricultura i l'Alimentació Ecològiques.

Enfront de la certificació ecològica oficial de la CCPAE, hi ha un moviment al voltant de l'agroecologia que cerca models alternatius al sistema de certificació actual i oficial de la producció ecològica com són els sistemes participatius de garantia (SPG), construïts per actors implicats en la producció i el consum. Es tracta de sistemes col·lectius, participatius i locals.

L'agroecologia, més enllà d'impulsar pràctiques agronòmiques pròpies de la producció ecològica, es caracteritza per:

a) Practicar diverses tècniques basades a recuperar tècniques i pràctiques tradicionals; intercanviar coneixements tècnics, pràctics i pedagògics; conservar, intercanviar i recuperar varietats locals d'espècies hortícoles; racionalitzar l'ús dels recursos naturals (aigua, terra, nutrients, energia...); reduir al màxim la generació de residus i fer una gestió adient; defugir el monocultiu i potenciar la biodiversitat; defugir l'ús, l'alliberament i la contaminació per transgènics.

b) Practicar la transformació social; assegurar un salari digne per a totes les persones que treballen la terra per tal de dignificar la vida dels pagesos i no permetre la seva explotació; assegurar la sostenibilitat econòmica i l'autonomia de les experiències agroecològiques; programar i organitzar la producció conjuntament; teixir una organització social de cooperació, compromís i solidaritat entre ells.

c) Practicar la transformació econòmica; tenir una relació directa de confiança entre els productors i els consumidors finals; potenciar els circuits curts en l'espai (de producció local) i en el temps (de temporada); distribuir els productes localment i al consumidor final (mercats, servei a domicili, cooperatives de consum...); garantir uns preus equitatius i justos per a tothom; treballar per a la sobirania alimentària; secundar les economies locals responsables, solidàries i crítiques (cooperatives de consum-ecoconsum, centres socials alternatius...).

d) Practicar la transformació cultural; transmetre el coneixement i la praxi agroecològica als altres; prendre les decisions de manera directa i assembleària; divulgar l'agroecologia i els seus principis arreu.⁶¹

Hi ha un grup de pagesia agroecològica a l'entorn d'un col·lectiu que es denomina Xarxeta de Pagesos Agroecològics de Catalunya. Estan organitzats en els nodes locals

61. Tret de la Xarxa de Pagesos Agroecològics [en línia].

<<http://www.pagesosagroecologics.com/queentenemperagroecologia>> [Consulta: 1 novembre 2018]

del Vallès - Osona - Maresme (VOM), de la Garrotxa - Empordà i de Tarragona - Baix Llobregat.

6.2.3. Producció biodinàmica

Aquest sistema de producció és molt incipient a casa nostra, però s'hi està introduint. Segueix un mètode d'agricultura ecològica que es va començar a practicar l'any 1924 com una aplicació dels principis de la filosofia de Rudolf Steiner (1861-1925), l'antroposofia. Es tracta d'un enfocament de l'agricultura i de la pròpia explotació holística en la qual la vitalitat és la prioritat, cercant una relació correcta entre la persona i la terra, procurant assegurar la salut del sòl i les plantes. Per als biodinàmics, combinant el caràcter biològic de la fertilització i els efectes dinàmics de les forces naturals, els conreadors han d'aportar a la terra més del que en treuen quan la cultiven i crien animals, i per això treballen amb les energies vitals de la natura i no solament amb les necessitats materials. En una explotació agrària, les plantes, els animals i les persones conformen un conjunt integrat en què cal tenir presents els ritmes còsmics (lluna, sol i altres astres) en la producció i cria d'animals, per la qual cosa la sembra d'un conreu i la seva collita s'han de fer en dies favorables, seguint un calendari astronòmic, i els adobs són fabricats amb un sistema propi.

A Catalunya, les explotacions biodinàmiques han d'estar inscrites en el CCPAE com a productores ecològiques i, a més, han de complir la normativa de producció i d'elaboració que marca Demeter, organització sense ànim de lucre formada per una federació d'associacions internacionals. És a dir, a tot el món es marca la mateixa normativa de conreu biodinàmic.

6.3. Les agrupacions de defensa vegetal

Les agrupacions de defensa vegetal (ADV), reconegudes a partir de l'any 1983 pel Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya, són entitats privades sense ànim de lucre que agrupen pagesos i pageses i que tenen com a objecte col·laborar amb l'Administració per lluitar d'una manera col·lectiva contra els agents nocius dels vegetals, aplicar la gestió integrada de plagues en les explotacions

dels seus associats, promoure la utilització de mètodes alternatius a la química en la lluita contra les plagues dels vegetals i promoure un ús sostenible dels productes fitosanitaris. Això ho fan mitjançant l'establiment d'un programa d'actuació i la contractació de personal tècnic assessor en gestió integrada de plagues.

Des de l'any 1983 fins avui s'han creat 217 ADV per tot el territori català, 106 de les quals són actives actualment amb 140 tècnics i una cobertura del 49,4 % de la superfície agrícola de Catalunya. Les ADV s'especialitzen en cultius com els fruiters, els hortícoles, els cítrics, la vinya o l'arròs, però també en olivera, avellaner, extensius i en producció ecològica, entre d'altres.

Es tracta d'una eina fonamental per a la sensibilització i la formació de la pagesia per tal que tingui cura en la utilització de pesticides, incorporant la producció agrària integrada i l'ecològica. Tenir cura en la utilització de pesticides constitueix un benefici per a la salut de l'aplicador, del consumidor, del medi ambient i, en definitiva, de l'espai agrari. Es tracta d'incorporar mesures de bones pràctiques agrícoles a través de la gestió de la biodiversitat i, en concret, de la fauna i la flora auxiliars per al control de les plagues que puguin malmetre els conreus.

6.4. Els parcs agraris

Catalunya encara no disposa d'una figura o model de protecció reconegut legislativament per a la conservació dels recursos territorials agraris ni per al desenvolupament d'un projecte territorial com a mètode de gestió, millora i consolidació dels espais agraris. Tot i així, ha sorgit la figura del parc agrari —o figures similars, com poden ser parc rural, parc agroforestal o d'altres— com una manera d'explicitar la voluntat de l'Administració pública i del sector agrari (almenys en una part significativa) de preservar, ordenar, gestionar i desenvolupar un espai agrari.

El Consell de Protecció de la Natura de la Generalitat de Catalunya recull la figura del parc agrari en algun dels seus informes. És en el dictamen sobre el Pla Territorial General de Catalunya emès l'1 de juliol de 1993⁶² on el Consell elabora una definició, tenint com a referència la que feia la normativa urbanística de la revisió del Pla General

62. CONSELL DE PROTECCIÓ DE LA NATURA, «Dictamen sobre el Pla Territorial General de Catalunya emès l'1 de juliol de 1993», a *Memòria 1990-1993*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient, 1994, p. 45.

Municipal d'Ordenació (PGMO) de Sabadell, que en aquell moment es trobava en fase d'informació pública i pendent de l'aprovació definitiva per part del conseller de Política Territorial i Obres Públiques, feta el 22 de desembre de 1993. En aquest dictamen, el CPN fa tota una declaració de principis sobre els espais agraris dient:

Les àrees agrícoles han de formar unitats territorials suficientment grans per desenvolupar el seu potencial i poder realitzar una gestió adequada; cal que siguin estables per tal de garantir un planejament d'invasions de futur i que es dotin d'infraestructures bàsiques que permetin tenir equipaments adequats a les necessitats de la producció, de protecció del medi i dels seus habitants. Es potenciaran tècniques de cultiu (intensiu i extensiu) que conduixin a formes d'agricultura no contaminant i que afavoreixin la biodiversitat

I afegia: «Aquestes àrees han de tenir una qualificació en positiu, és a dir, com a sòls de valor agrícola i forestal. A les àrees de confrontació entre activitats divergents (expansió urbana, infraestructures, equipaments...) seria bo introduir la figura de Parc Agrari, entès com...», i feia una primera definició que posteriorment el Consell acabà arrodonint en l'informe sobre el Pla Director de Coordinació del Delta de l'Ebre (Montsià, Baix Ebre) emès el 28 de novembre de 1995:⁶³

Atesa la singularitat i l'homogeneïtat del medi físic i de l'activitat agrícola, el delta de l'Ebre reuneix les condicions per constituir-se en parc agrari [...]. Espai obert i delimitat, el propòsit del qual és facilitar i garantir la continuïtat de l'ús agrari, preservar-lo de la seva incorporació al procés urbà, tot impulsant programes específics que permetin desenvolupar el seu potencial econòmic, mediambiental i sociocultural, i protegir alhora el patrimoni natural del seu entorn.

El PGMO de Sabadell de 1993 recollia dins de la normativa del sòl no urbanitzable i dels espais lliures periurbans de Sabadell, i dins del sistema d'espais lliures, la figura de parc agrícola, el que avui és el Parc Agrícola de Sabadell, amb 216,63 ha, el 5,6 % del terme municipal.

L'any 1998 es constitueix al Parc Agrari del Baix Llobregat el Consorci del Parc Agrari com a ens gestor de l'àmbit agrícola (clau 24, sòls de valor agrícola) del PGM de catorze municipis (tretze del Baix Llobregat i un del Barcelonès). És un ens gestor format per catorze municipis, el Consell Comarcal del Baix Llobregat i la Diputació de

63. CONSELL DE PROTECCIÓ DE LA NATURA, «Informe sobre el Pla Director de Coordinació del Delta de l'Ebre (Montsià, Baix Ebre) emès el 28 de novembre de 1995», a *Memòria 1990-1993*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient, 1996, p. 40.

Barcelona. Posteriorment s'hi incorporà la Generalitat de Catalunya a través del Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca (2007) i a finals de l'any 2017 s'aprovà la incorporació de l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

Ambdós parcs sustenten la seva gestió en un pla especial urbanístic i un pla de gestió i desenvolupament, dues eines fonamentals per a dur a terme la protecció i la gestió del seus àmbits respectius.

Junt amb aquests dos parcs, cal destacar l'actual Espai Natural de Gallecs, del qual des dels anys setanta es reivindicava la preservació com a espai agrícola i que l'any 1990 es proposà que fos un parc agrícola, i que va passar a ser l'any 2002 l'Espai Rural de Gallecs per acabar sent l'espai natural de 698,91 ha gestionat pel Consorci del Parc de l'Espai d'Interès Natural de Gallecs, constituït l'any 2006, que és l'òrgan gestor de l'espai. El Consorci està integrat per la Generalitat de Catalunya, a través dels departaments de Territori i Sostenibilitat i d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, i els ajuntaments de Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Palau-solità i Plegamans, Parets del Vallès, Lliçà de Vall i Montcada i Reixac. La planificació i la gestió es desenvolupen sota les directrius del Pla Director Urbanístic i del Pla Especial del Parc Territorial de l'Espai Rural de Gallecs, entre altres documents.

Fora d'aquests tres àmbits territorials de primers dels anys noranta del segle passat es poden compatibilitzar almenys tretze iniciatives de parcs agraris a la Regió Metropolitana de Barcelona⁶⁴ i cinc fora d'aquest àmbit (Parc Agrari del Baix Ter, Parc Agrícola de la Vall d'en Bas, Parc Agrari del Pla de Bages, Parc de l'Horta de Lleida i Parc Agrari del Delta de l'Ebre). Per a cada proposta, amb més o menys força, amb més o menys consolidació i pervivència de la seva reivindicació al llarg del temps, tenien i tenen un objectiu comú: preservar diferents espais agraris de la seva incorporació al procés urbà, ordenar-los i desenvolupar-los amb criteris de gestió.

L'any 2008, dins el marc del Congrés de la Unió Internacional per a la Conservació de la Natura (UICN) celebrat a Barcelona, la federació Ecologistes de Catalunya (EdC) va fer públic un estudi que proposava protegir d'una manera efectiva aquests plans agroforestals, concretament vint-i-tres espais agroforestals de les planes del corredor

64. Josep MONTASELL, «Els espais agraris a la Regió Metropolitana de Barcelona», *L'Atzavara: Butlletí de la Secció de Ciències Naturals del Museu de Mataró*, núm.14 (2006), p. 73-90.

mediterrani de Catalunya,⁶⁵ en forma de parcs agraris. La proposta pretenia complementar la protecció que rebien els espais forestals a través del Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN) i de la Xarxa Natura 2000, però no va rebre cap resposta de cap Administració pública.

TAULA 27. Proposta de parcs agraris per a l'àmbit del corredor mediterrani (Ecologistes de Catalunya, 2008)

1. PA de les Valls del Fluvià	13. PA de la Conca d'Òdena
2. PA de l'Empordà	14. PA del Baix Llobregat ⁴
3. PA de les Valls de l'Onyar-Girona	15. PA del Penedès ⁵
4. PA de l'Estany de Banyoles	16. PA del Garraf
5. PA de la Plana de Vic	17. PA del Gaià
6. PA de la Vall d'Aro	18. PA de les Valls del Francolí i Riudecanyes
7. PA de l'Estany de Sils	19. PA dels Plans de Queralt
8. PA de la Tordera ¹	20. PA de les Valls de Siurana
9. PA del Vallès ²	21. PA de la Ribera d'Ebre
10. PA del Maresme ³	22. PA de les Valls i del Delta de l'Ebre
11. PA del Pla de Bages	23. PA de la Sénia
12. PA del Moianès	— ⁶

- Actualment, Espai Agrari de la Baixa Tordera (2017).
- S'hi inclou el Parc Agrícola de Sabadell (1993), així com l'EN de Gallecs (1990), el Parc Rural de Torre Negra a Sant Cugat del Vallès (1998) i l'Espai Agroforestal de Llevant (EAL) (2000).
- Hi havia tres propostes: el Parc Agrari d'Alella (1999), les Cinc Sènies-Valleix a Mataró (1996) i el Parc Agrari Discontinu del Maresme (2002).
- Hi havia la proposta de Parc Agroforestal Montbaig - Montpedrós - Puig Vicenç (2000), avui Muntanyes del Baix, amb una certa gestió a nivell del Consell Comarcal.
- Denominat en alguna proposta Espai Agroforestal del Penedès (2001).
- En aquesta proposta no s'hi incorpora el Parc Rural del Montserrat (2005).

Font: Elaboració pròpia a partir de la «Proposta d'espais agroforestals del corredor mediterrani» (2008).

65. Territoris ubicats a la franja litoral i a la depressió prelitoral travessats per un conjunt d'infraestructures viàries i ferroviàries que connecten el sud de la Península amb la resta d'Europa i que té un paisatge característic configurat especialment per planes agroforestals.

Cal dir que, a més dels parcs i espais agraris ja mencionats i que es troben actualment gestionats específicament, se n'estan impulsant d'altres a partir d'acords recollits en cartes de declaració de compromís per impulsar determinats espais i signats pels ajuntaments que voluntàriament s'hi incorporen. Aquest és el cas del Parc Rural del Montserrat i de l'Espai Agrari de la Baixa Tordera.

Dues vegades hi ha hagut al Parlament de Catalunya un intent de donar rang legislatiu a la figura del parc agrari. En la desena legislatura es presentà la proposició de llei del sòl d'ús agrari, admesa a tràmit per la Mesa del Parlament el 24 de març de 2015, però no acabà de reeixir, ja que va decaure per la dissolució de la legislatura el 4 de juliol de 2015.

Aquesta proposició incorporava un article referit específicament als parcs agraris (art. 39) que en condicionava la creació en un àmbit territorial que fos resultat de l'«obtenció de la majoria favorable d'almenys un 60 % dels titulars de les explotacions agràries que suposessin almenys un 75 % de l'àrea sobre la qual es volgués constituir el parc» (art. 38.2b). És evident que es tracta d'una condició de difícil compliment.

Dins de l'onzena legislatura, novament, i com a resultat de la Moció 31/XI, s'instà el Govern a presentar un projecte de llei del sòl d'ús agrari. En compliment de la moció, el Govern de la Generalitat impulsa una nova llei entrant al Parlament una proposició de llei publicada al BOPC, núm. 472, del 20 de juliol de 2017, amb el títol «Llei d'espais agraris». Aquesta vegada, però, la llei no incorpora un articulat específic per a la figura del parc agrari, sinó que només en fa una menció a l'article 6, «Continguts del Pla Territorial Agrari de Catalunya», i, en concret, quan indica el contingut del pla especificant, entre altres coses, que ha d'incloure anàlisis detallades tenint en compte els aspectes següents: «Identificació i localització de les zones d'activitat agrària periurbana —especialment, els parcs agraris existents o de nova creació— i anàlisi de les principals problemàtiques que les puguin afectar, des del punt de vista de les produccions agràries» (art. 6.2.2).

Tot i aquesta menció als parcs agraris actuals i als de nova creació, la llei no defineix què s'entén per parc agrari i quins són els seus objectius. En certa manera, pel que fa al reconeixement d'aquesta figura de gestió d'espais agraris, hi ha un retrocés respecte a la situació anterior.

Novament el tràmit de debat de la proposició de llei va decaure el 28 d'octubre de 2017 per la dissolució de la legislatura en aplicació de l'article 155 de la Constitució Espanyola.

6.5. *Criteris per a la caracterització i la valoració dels espais agraris*

El Pla Territorial General de Catalunya (PTGC) establí les funcions per les quals un espai podia ser objecte de protecció; en destaquem dues: pel seu valor agrícola o forestal i per criteris inclosos en les legislacions sectorials.⁶⁶ Aquest segon criteri posava en evidència la importància de disposar d'un pla sectorial agrari en què es definissin quins eren els sòls de valor agrari motiu de protecció. Com s'ha vist anteriorment, aquest pla sectorial no ha arribat mai.

Més endavant fa una proposta afirmant que els espais agraris haurien de ser objecte de protecció segons el seu valor agrícola o forestal. Aquests són: els sòls d'especial interès agrícola i els d'especial interès forestal. I concreta dient:

[...] tenen la consideració de sòls d'especial interès agrícola els sòls ocupats per conreus o prats de regadiu, els sòls que en un futur es preveu que tindran aquesta condició i els sòls ocupats per conreus de productes amb denominació de qualitat o denominació d'origen. L'objectiu de la seva protecció és la conservació, ampliació i manteniment de les superfícies ocupades per aquests sòls, per la seva productivitat o per la riquesa que generen, pel valor ecològic que la seva protecció comporta i per donar continuïtat a la trama de sòls no urbanitzables.⁶⁷

Es tracta d'una proposta amb criteris molt genèrics de difícil concreció, llevat que es definissin indicadors que poguessin objectivar-la.

Aquesta no concreció fa que el Consell de Protecció de la Natura (CPN), en el seu dictamen sobre el Pla Territorial General de Catalunya, posés de manifest que «els sòls agrícoles, ja parcialment protegits en l'actual projecte de PTG, haurien d'ésser definits i cartografiats, especialment els que ocupen sòls de qualitat, per tal de preservar-los, regenerar-los i promocionar-los, sense demèrit del que posteriorment el PT sectorial agrari pugui acabar definint i concretant a una escala més pròxima a la realitat».⁶⁸

El dictamen del CPN no solament proposa que els sòls agrícoles siguin inventariats i cartografiats, sinó que planteja una protecció proactiva en incorporar els conceptes de

66. Pla Territorial General de Catalunya, Memòria, p. M-85.

67. Ídem. p. M-86.

68. CONSELL DE PROTECCIÓ DE LA NATURA, «Dictamen sobre el Pla Territorial General de Catalunya», a *Memòria 1990-1993*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Medi Ambient, 1996, p. 44.

regenerar-los i promocionar-los. D'aquí s'entén que, més endavant, aquest mateix dictamen proposi com a eina de gestió la figura del parc agrari i digui:

Les àrees agrícoles han de formar unitats territorials suficientment grans per desenvolupar el seu potencial i poder realitzar una gestió adequada. Cal que siguin estables per tal de garantir un planejament d'inversions de futur i que es dotin d'infraestructures bàsiques que permetin tenir equipaments adequats a les necessitats de la producció, de protecció del medi i dels seus habitants.

El planejament territorial i urbanístic classifica i qualifica sòls de valor agrari, però sempre amb l'hàndicap de no poder disposar d'informació de referència com hauria hagut d'establir el PGTC o, amb major concreció, el Pla Sectorial Agrari. Tampoc no s'ha disposat d'una metodologia comuna per a establir un criteri a partir d'uns indicadors que, convenientment ponderats, permetessin objectivar la classificació dels sòls agraris i establir quins tenen més valor que d'altres. És per això que, més d'una vegada, a l'hora de redactar, per exemple, els plans territorials parcials (PTP), en les memòries s'ha deixat constància d'aquest fet. Recordem-ne dos casos.

En la memòria del PTP del Camp de Tarragona, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques fa un toc d'atenció al Departament d'Agricultura Ramaderia i Pesca (DARP) en afirmar que «la inexistència d'un pla territorial sectorial agrari com el que el PTGC recomana d'elaborar amb la finalitat de delimitar els espais de valor i prendre mesures sectorials adients per a la seva protecció, preservació, explotació o millora és un dels principals dèficits».⁶⁹ Una cosa semblant es manifesta al PTP de l'Alt Pirineu i Aran, en el qual es diu que, «a l'hora de delimitar el sòl agrícola d'alt valor, un dels principals dèficits és la inexistència d'un pla territorial sectorial agrícola com el PTGC recomanava d'elaborar».⁷⁰

La Fundació Món Rural i la Fundació Agrotèrritori, l'any 2015, van presentar una publicació titulada *Espais agraris: definició i indicadors per a la seva caracterització*,⁷¹ resultat de quasi dos anys de reunions del Grup de Treball d'Espais Agraris de Catalunya (GTEA) format per experts en els àmbits de l'agricultura, la ramaderia, el bosc, el medi ambient, l'economia, la geografia, etc., amb l'objectiu d'arribar a un

69. «El sistema d'espais oberts», a *Memòria de l'avantprojecte de Pla Territorial Parcial del Camp de Tarragona*, 2007, p. 459.

70. *Memòria del Pla Territorial Parcial de l'Alt Pirineu i Aran*, op. cit., apartat 4.5.1.

71. <http://www.agrotèrritori.org/web2/wp-content/uploads/2016/04/EspaiAgrari_definicio-indicadors.pdf> [Consulta: 1 novembre 2018]

consens al voltant del concepte d'espai agrari i establir una llista dels indicadors que fessin possible determinar les característiques bàsiques per a la seva valoració i objectivar la definició de sòls de valor agrari per poder-ne fer una classificació.

Amb posterioritat al primer document, en què es concreten vint indicadors per a la caracterització dels espais agraris, el GTEA ha continuat el seu treball en una segona fase per tal d'establir un «protocol metodològic per a la caracterització dels espais agraris de Catalunya en SIG»,⁷² finalitzat el 2017. Aquest protocol documenta el procediment d'anàlisi i caracterització dels espais agraris des d'una escala catalana i recull la cartografia resultant d'aquest exercici.

Els indicadors es classifiquen segons les seves funcions en: *a*) indicadors vertebradors, que són aquells que han de permetre mesurar les característiques del sòl agrari, ramader o silvícola en el moment actual, dibuixant-ne l'anatomia física i estructurant-ne la naturalesa intrínseca; *b*) indicadors de valor afegit, que són aquells que han de permetre dibuixar l'estratègia a mitjà i a llarg termini de la zona o territori que s'avalua i que dibuixen les fortaleses i les mancances del territori, i *c*) indicadors d'especificitat territorial, que agrupen aquells que ajuden a mesurar l'especificitat del territori avaluat aportant informació que contextualitza les seves característiques principals. La suma ponderada dels indicadors de grup dona resultat a l'estimació del valor de l'espai agrari.

El sistema d'anàlisi parteix de l'agregació de diferents indicadors simples, que ofereixen una valoració sobre un atribut a analitzar de l'espai agrari, en indicadors compostos, que ens ofereixen una informació més complexa del territori. Aquesta agregació d'indicadors es basa en les sumes ponderades. El grup de treball (GTEA) ha valorat el pes de cadascun dels indicadors i aquest ha estat aplicat, i ajustat segons el cas, per l'equip tècnic que ha elaborat les proves cartogràfiques.

TAULA 28. Sistema d'indicadors per a la caracterització dels espais agraris

<i>Indicadors simples</i>	<i>Indicadors compostos</i>	<i>Indicadors de grup</i>	<i>Resultat final</i>
Aptitud agrològica	Potencial productiu	Vertebradors	Valor global dels espais agraris de Catalunya
Productivitat agrícola			
Productivitat ramadera			
Productivitat forestal			
Connectivitat ecològica	Indicadors ambientals		

72. Document inèdit, acabat a finals del 2017. Al començament del 2018 s'està acabant de preparar la publicació i la presentació oficial.

Grau de biodiversitat			■
Estat de conservació			
Planejament territorial	Valor afegit territorial	Valor afegit	
Tipologia d'espais protegits			
Valor del paisatge agrari			
Dotació de regadiu	Valor afegit socioeconòmic		
Producció de qualitat			
Mà d'obra agrària			
Model productiu			
Grau de diversificació econòmica			
Cessament d'explotacions	Dinàmica agrària		
Continuïtat agrària			
Pressió antròpica		Especificitat	
Periurbanitat			
Zones vulnerables			

Font: Font: Fundació del Món Rural i Fundació Agrotèrritori. *Protocol metodològic per a la caracterització dels espais agraris de Catalunya en SIG* (2018).

S'han plantejat quatre tipus d'indicadors, per nivells:

- Indicadors simples: nivell format per un total de vint.
- Indicadors compostos: resultat de l'agregació dels indicadors simples per la seva funció en la caracterització de l'espai agrari. Són un total de quatre.
- Indicadors de grup: a la vegada, els indicadors compostos s'agreguen per donar resultat a dos indicadors de grup. A aquest nivell també s'hi incorpora un tercer indicador que no prové de l'agregació d'indicadors compostos, sinó de tres indicadors simples, que és l'indicador d'especificitat.
- La valoració de l'espai agrari: resultat de l'agregació final dels tres indicadors de grup.

Aquesta valoració ha d'anar acompanyada dels resultats parcials dels indicadors compostos i de grup per tal d'interpretar el resultat del valor de l'espai agrari en conjunt. Aquesta agregació d'indicadors segueix l'esquema de la taula 28.

7. CONCLUSIONS

La perplexitat manifestada fa quaranta anys en el llibre *Natura, ús o abús?* de veure com es destruïen les millors terres de conreu ha continuat vigent fins avui. Perplexitat davant del fet que la lògica actual veu normal que, per un costat, espais importants de regadiu tradicionals anessin sucumbint sota els creixements urbans i industrials i que, per l'altre, s'impulsin nous regadius. El pla de nous regadius com el de modernització dels tradicionals ha estat una inversió econòmica important durant aquest període.

La pèrdua de terres de conreu en les zones més densament poblades ha anat paral·lela (una altra perplexitat) a una demanda —en especial a la darrerria del segle XX i al principi del XXI— de productes de proximitat, fins a crear conceptes com el de productes de quilòmetre zero.

Ha estat també un període de reivindicacions socials i de la pagesia pel que fa a la protecció dels espais agraris i s'han arribat a proposar figures concretes de gestió com els espais agraris, una protecció reivindicada i fins i tot expressada de manera genèrica en lleis, acords, pactes polítics i, en canvi, mai concretada pel Parlament de Catalunya en una llei d'espais agraris ni en un pla sectorial agrari. Algun intent, però, que a l'hora de la veritat no ha arribat a quallar. Pot ser, aquesta, una tercera perplexitat.

És important introduir la cultura del sòl agrari, igual que s'ha fet amb l'aigua, com a recurs limitat, patrimoni comú que cal incorporar en una visió estratègica i de futur per a la ciutadania de Catalunya. O s'introdueix ja o el canvi climàtic forçarà a incorporar-la.

Els territoris densament poblats no poden convertir-se en un contínuum urbà on la densificació de la població acabi generant problemes socials, ambientals i fins i tot econòmics. Els espais agraris, en una visió holística del territori (ciutat i camp), igual que els espais naturals, tenen un paper fonamental en l'estratègia territorial.

Una cosa semblant s'esdevé amb els territoris menys poblats, on cal el suport als petits municipis per a assegurar-ne la supervivència i que es configuren com a peces per a fer possible un equilibri territorial, econòmic, ambiental i social en què la presència de l'activitat agrosilvopastoral té un paper bàsic en la consolidació de població, en l'activitat econòmica i com a mesura en la prevenció d'incendis, en el manteniment del paisatge, etc.

Tampoc no es pot oblidar el patrimoni edàfic, cultural i estratègic que representen les planes de Catalunya (entre les quals les deltaïques), en un país caracteritzat per una orografia ondulada. Es tracta d'espais a preservar i revalorar amb l'activitat agrària

gestionada d'una manera agroecològica. Uns espais productius de primer ordre i a la vegada respectuosos amb el medi (paisatge, recursos, ciutadania, etc.).

Respectar els espais de valor agrari ha de comportar racionalitzar els creixements urbans, les noves ocupacions, amb activitats industrials i de serveis, i els traçats d'infraestructures de tota mena evitant la pèrdua de sòl de qualitat, l'esquitxament i l'esmicolament territorial.

Sembla que ha aparegut una certa preocupació, i fins i tot un cert compromís polític, a donar importància al subministrament dels aliments a la població sota criteris d'autoabastament, autosuficiència i sostenibilitat. El Pacte de Política Alimentària Urbana de Milà (Milan Urban Food Policy Pact), del 15 d'octubre de 2015, és un exemple clar que les ciutats «consideren que en elles resideix la meitat de la població mundial i, per tant, juguen un paper estratègic per al desenvolupament dels sistemes alimentaris sostenibles»,⁷³ fent-se seva la necessitat d'impulsar una governança alimentària local a través de plans alimentaris. Aquesta mateixa consideració hauria d'anar acompanyada de l'impuls de polítiques locals que preservessin els espais d'interès agrari així com de la incorporació de nous espais productius com els relacionats amb l'agricultura urbana i d'altres que estan en ple debat, almenys quant a centres de recerca, com l'agricultura vertical (*vertical farm*). Aquest serà el debat dels propers anys.

Un repte molt important a curt i a mitjà termini és el de replantejar-se la vocació agrària de Catalunya en funció de les necessitats pròpies internes per donar resposta a la demanda d'aliments, a les característiques i capacitats productives dels diferents territoris (qualitat del sòl, recursos disponibles, climatologia, etc.) i a les limitacions que poden comportar les afectacions derivades del canvi climàtic. Cal produir menys fruites i incrementar la producció d'hortalisses? És una de les preguntes a respondre. Aquesta producció s'ha de fer amb petites i mitjanes explotacions agràries o a través de grans empreses que inverteixen en el camp?

També s'ha de plantejar un debat important al voltant de la producció ramadera. La generació de purins, l'efecte del metà i d'altres gasos procedents de l'activitat ramadera, les reivindicacions socials sobre la salut a favor d'una dieta més vegetariana i menys carnívora, el benestar animal, etc. són factors a considerar seriosament. Com s'han de

73. <http://www.foodpolicymilano.org/wp-content/uploads/2015/10/Milan-Urban-Food-Policy-Pact_SPA.pdf> [Consulta: 1 novembre 2018]

reestructurar la ramaderia i la indústria agroalimentària segons el model productiu pel qual Catalunya opti en un futur?

El sector agrari ha incorporat, enfront d'una producció industrialitzada, nous sistemes productius propers al respecte al medi ambient i a la salut de les persones (agricultura ecològica, agricultura biodinàmica, agroecologia, etc.). Per fer-ho, a més del compromís personal, cal agrupar-se amb altres pagesos i pageses per poder tenir un assessorament acurat en la lluita contra plagues i malalties i una millor gestió dels recursos terra i aigua. D'aquí neixen les agrupacions de defensa vegetal que, entre altres actuacions, fomenten la utilització d'espais no conreats amb estrats herbacis, arbustius i arboris com espais fonamentals que, a més de funcions paisatgístiques, es converteixen en reservoris de fauna auxiliar en la lluita biològica contra plagues (santuaris de biodiversitat).

No solament es valoren els espais de reservori de fauna, sinó el fet de mantenir i recuperar varietats i races tradicionals de vegetals i d'animals domèstics més adaptats al territori, amb noves oportunitats per a recuperar sabors i aprofitaments que una part de la societat valora, a més de tenir bancs de germoplasma per no perdre la riquesa genètica, la biodiversitat cultivada i criada.

Si els actius agraris s'han anat reduint, especialment en famílies de tradició pagesa, hi ha un moviment de nova pagesia que vol incorporar-se i fer de l'activitat agrària la seva professió i la seva opció de vida. En ells hi ha el rejuveniment del sector, però es troben amb l'hàndicap de la dificultat en l'accés de la terra, un problema endèmic a Catalunya. Mai no s'ha volgut afrontar la redacció d'una llei que faciliti i fomenti l'accés a la terra mitjançant figures com un banc, un fons o una bossa de terres o altres mecanismes possibles, més enllà d'iniciatives per part d'alguns ajuntaments.

Per afegir-hi més dificultats, es parla constantment de preservar els sòls de valor agrari, però no s'acaba de concretar ni d'establir un criteri que ajudi a dreçar un pla d'espais d'interès agrari (PEIA) igual que es té un pla d'espais d'interès natural (PEIN). A la segona dècada del segle XXI s'afronta el tema i es crea un grup de treball per definir uns indicadors i els seus criteris de valoració per intentar objectivar la presa de decisions.

L'arquitecte Pere Vidal, l'any 1990, deia:

Així com en el sòl urbà hi ha des de fa molts anys organitzacions, per exemple, que defensen la necessitat de la gent que vol una major qualitat de vida (en relació amb la cultura de l'estàndard

mínim urbanístic), del camp, en el sòl no urbanitzable, no hi ha ningú que se'n consideri un veritable usuari, és a dir, que se'n faci responsable. Una de les conseqüències d'això és que l'Administració ha fet ben poc per aquests llocs, perquè no hi ha cap pressió al darrere.⁷⁴

En aquesta línia d'incorporar políticament i social la importància estratègica dels espais agraris com a subministradors d'aliments, serà un debat important establir dotacions mínimes de sòl agrícola per habitant (m²/hab.) que faci possible preservar i mantenir territoris productius de proximitat.

Mentre que al món la terra productiva és un recurs acaparat per determinades multinacionals i estats com els Estats Units d'Amèrica, Malàisia, Singapur, els Emirats Àrabs Units, el Regne Unit, etc., sembla que a casa nostra no preocupa mantenir un recurs estratègic creant les condicions per tal que així pugui ser. Fins i tot, cada vegada més, les nostres pròpies terres estan orientades a la producció destinada a països tercers, com pot ser el cas de l'alfals. Hem pogut llegir a la premsa articles com «L'Iran, l'Àrabia Saudita o Jordània seran nous mercats als quals exportar alfals durant la pròxima campanya» (2008), sense oblidar compradors ja consolidats, com són els Emirats Àrabs i la Xina.⁷⁵

Les crisis derivades de l'especulació d'aliments, terra i aigua per actuacions i/o conflictes geopolítics són una realitat que potser a Catalunya s'està vivint com una cosa llunyana, però no és així en molts països del món. La crisi dels cereals, de la llet o d'altres aliments d'una manera o d'una altra ens ha afectat, ens afecta i ens pot afectar i cal tenir-ho present.

Si durant aquests quaranta anys analitzats la funció del sector agrari ha estat produir aliments per oferir-los al mercat i esperar aconseguir un preu digne, per als propers quaranta anys la dinàmica hauria d'evolucionar invertint els termes. La societat té necessitat d'una alimentació bàsica en alguns casos, i en d'altres amb possibilitat d'escollir i, per tant, condiciona els aliments que espera obtenir de la pagesia que, a més, i per fer-ho possible, ha de ser al màxim de propera, personalment i territorialment. En el futur, el pagès no treballa per obtenir un producte, sinó que ho fa per produir un aliment, i aquest pas implica una interrelació entre la pagesia i la ciutadania.

74. Pere Vidal, arquitecte. Seminari «Planejament i gestió del sòl no urbanitzable». Diputació de Barcelona, Castell de Montesquiu, 26 d'octubre de 1990.

75 *Segre*, 4 de març de 2017.

Els espais agraris ja no es justificaran solament per la seva capacitat de produir determinats productes subjectes a les demandes del mercat i a la PAC, sinó a la demanda ciutadana d'aliments (més hortalisses i fruita, menys i gens de carn, proximitat, interrelació pagesia-consumidor, etc.).

Un debat que no es podrà defugir, sobretot quan es planteja una relació simbiòtica camp-ciutat, és l'encaix i la complementarietat entre diferents escenaris de producció: sobre sòl, fora sòl, en cobertes d'edificis, en granges verticals, etc.

L'activitat agrària com a productora d'aliments, però també com a presència de gent al territori, com a mantenidors i creadors de paisatge, ha d'incorporar, en un futur, nous escenaris de producció, noves respostes a les demandes de la societat, noves maneres de relacionar-se amb els recursos, entenent que la terra és un recurs limitat i un patrimoni comú que no es pot —no s'hauria de— malbaratar.